

Mico Ylimäki

Sukupuoli varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvattajien puhe sukupuolesta ja sukupuolisensitiivisyydestä

Opinnäytetyö

Kevät 2018

SeAMK Sosiaali- ja terveysala

Sosionomi (AMK)

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveystieteiden yksikkö

Tutkinto-ohjelma: Sosionomi (AMK)

Suuntautumisvaihtoehto:

Tekijä: Mico Ylimäki

Työn nimi: Sukupuoli varhaiskasvatuksessa: Varhaiskasvattajien puhe sukupuolesta ja sukupuolisensitiivisyydestä

Ohjaaja: Tiina Tiilikka

Vuosi: 2018

Sivumäärä: 60

Liitteiden lukumäärä: 3

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena, jossa teemahaastatteluilla kerättiin aineistoa, jota analysoitiin diskurssianalyysillä. Opinnäytetyössä haastateltiin neljää varhaiskasvattajaa. Tutkimuksessa selvitettiin, miten varhaiskasvattajat puhuvat sukupuolesta, millaisia käsityksiä varhaiskasvattajilla on sukupuolisensitiivisyydestä ja millaisia merkityksiä varhaiskasvattajat antavat sukupuolelle.

Opinnäytetyön teoriaosuudessa määritellään sukupuolta, sukupuoli-identiteetin kehittymistä, sukupuolirooleja ja sukupuoliin liitettyjä stereotyyppioita ja sukupuolivähemmistöjä. Kuvataan myös sukupuolisensitiivisyyttä varhaiskasvatuksessa, sukupuolittuneisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä ja tasa-arvokasvatusta.

Tutkimuksessa löydettiin neljänlaisia diskursseja sukupuolesta: neutraali, sukupuolittunut, seksuaalisoitu ja sukupuoli kokemuksena. Sukupuolisensitiivisyydestä löytyi kaksi diskurssia: varhaiskasvatuksen tehtävä ja vertaaminen sukupuolineutraaliin. Lisäksi löytyi yksi diskurssi, joka kuvasi miehiä ja naisia työyhteisössä: erilaisuus.

Tutkimustulokset osoittavat, että varhaiskasvattajat puhuvat pääosin leikeistä, ryhmästä ja rutiineista sukupuolineutraalisti, mutta sukupuolittuneita käsityksiä ja ilmauksia esiintyy varhaiskasvattajien puheissa edelleen. Sukupuolta saatettiin myös seksuaalisoida vetämällä suora linkki sukupuolen ja seksuaalisuuden välille. Tutkimustulosten mukaan varhaiskasvattajat suhtautuvat sukupuolisensitiivisyyteen hyvin ja se koetaan yhdeksi varhaiskasvatuksen keskeiseksi tehtäväksi. Kuitenkin sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolineutraali asetetaan monesti puheessa rinnakkain, vaikka kyseessä on kaksi eri asiaa. Työyhteisössä miespuolinen ja naispuolinen työntekijä nähdään työtavoiltaan erilaisina. Lisäksi työtehtävät saattavat jakautua sukupuolittuneesti.

Avainsanat: diskurssianalyysi, sukupuoli-identiteetti, sosiaalinen sukupuoli, sukupuolisensitiivisyys, varhaiskasvatus

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health care and social work

Degree programme: Degree Programme of Social Services

Specialisation:

Author: Mico Ylimäki

Title of thesis: Gender in early childhood education: Early childhood educators' speech on gender and gender sensitivity

Supervisor(s): Tiina Tiilikka

Year: 2018

Number of pages: 59

Number of appendices: 3

The thesis is a qualitative study, where material was collected through semi-structured interview and discourse analysis was used to analyse it. This study focuses on how gender appears in early childhood educators' speech, what kind of views early childhood educators have about gender sensitivity and what kind of meanings early childhood educators give to gender.

The thesis' theory part contains gender definitions, development of gender identity, theories about gender roles and stereotypes, laws, regulations and documents about early childhood education and gender sensitivity, definitions about gender minorities and theories about them, theories about gender sensitivity and theories about gendered way of acting in early childhood education.

Four discourses on gender were found: neutral, gendered, sexualized and gender as an experience. Regarding gender sensitivity, there were two kind of discourses: early childhood education's mission and comparison to gender neutrality. Furthermore, there was one discourse that described men and women in work community: difference.

The study findings show that early childhood educators' speech about play, child groups and routine is gender neutral, but there are still some gendering views and phrases in their speech. There was also sexualisation of gender in some speeches, which means that early childhood educators draw a straight line between sex and sexuality. The study results show that early childhood educators concern gender sensitivity to be a good thing and they see it as one of the most important missions in early childhood education. However, early childhood educators often put gender sensitivity and gender neutrality side by side, although they are two different things. In early childhood work community, early childhood educators see male and female workers' working methods as different. Work tasks may also split in gendered way.

Keywords: discourse analysis, gender identity, gender, gender sensitivity, early childhood education

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	1
Thesis abstract.....	2
SISÄLTÖ.....	3
1 JOHDANTO.....	5
2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN.....	7
2.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja lähtökohdat.....	7
2.2 Hyvä tieteellinen käytäntö ja eettisyys.....	8
2.3 Tutkimuksen kohderyhmä ja aineiston keruu.....	9
2.4 Teemahaastattelu tai puolistrukturoitu haastattelu.....	10
2.5 Diskurssianalyysi ja diskurssianalyysin käytännön toteutus.....	13
3 SUKUPUOLI.....	17
3.1 Sukupuolen määrittely.....	17
3.2 Sukupuoli-identiteetin kehitys.....	19
3.3 Sukupuoliroolit ja stereotypiat.....	22
4 SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖT.....	26
4.1 Intersukupuolisuus.....	26
4.2 Transsukupuolisuus.....	28
4.3 Sukupuolettomuus ja muunsukupuolisuus.....	30
5 SUKUPUOLI VARHAISKASVATUKSESSA.....	32
5.1 Sukupuolisensitiivisyys ja varhaiskasvatusta ohjaavat lait, asetukset ja asiakirjat.....	32
5.2 Sukupuolittuneisuus osana arkea.....	35
5.3 Sukupuolisensitiivisyys ja tasa-arvokasvatus.....	38
6 TUTKIMUSTULOKSET.....	40
6.1 Varhaiskasvattajien puheen diskurssit sukupuolesta.....	40
6.1.1 Sukupuolineutraali puhetapa.....	40
6.1.2 Sukupuolittaminen puheessa.....	41
6.1.3 Seksualisointi.....	43
6.1.4 Sukupuoli kokemuksena.....	44
6.2 Varhaiskasvattajien puheen diskurssit sukupuolisensitiivisyydestä.....	45

6.2.1 Varhaiskasvatuksen tehtävä	45
6.2.2 Sekoittuminen tai rinnastuminen sukupuolineutraaliin	46
6.3 Varhaiskasvattajien puheen diskurssit miehistä ja naisista varhaiskasvatuksen työntekijöinä.....	47
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	49
8 POHDINTA	52
LÄHTEET	55
LIITTEET	60

1 JOHDANTO

Sukupuolittaminen ja kysymykset sukupuolen merkityksistä ovat olleet keskustelunaiheina kasvatuksen ja koulutuksen aloilla, mutta suomalaisessa varhaiskasvatuksessa sukupuoleen liittyviä tutkimuksia ja tarkastelua on todella vähän (Alasuutari 2016, 126). Naisten ja miesten biologiasta kumpuavaa erilaisuutta pidetään yhä itsestään selvyytenä, vaikka nykyään tiedämme, että yhteiskunnalliset tekijät ja kulttuuri vaikuttavat sukupuolen ilmaisuun ja identiteettiin (Pirskanen 2006, 95—96; 2006, 41, 51, 55; Cacciatore 2007, 97—98; Alasuutari 2016, 126). Valitsin opinnäytetyöni aiheeksi sukupuolen varhaiskasvatuksessa, koska siitä ei ole aikaisemmin tehty kovinkaan paljon tutkimusta ja aihe kiinnostaa itseäni.

Varhaiskasvatus on rakenteeltaan varsin sukupuolittunut, koska esimerkiksi vuonna 2013 vain 2,9 prosenttia lastentarhanopettajista ja lastenhoitajista 2,3 prosenttia oli miehiä (Sosiaali- ja terveysalan tilastollinen vuosikirja 2016, 169-170). Lapsille saattaa mahdollisesti varhaisessa vaiheessa kehittyä uskomus, että lastenhoito, opettaminen ja huolenpito olisi ainoastaan naisten työtä. Lisäksi lapsen olisi hyvä saada mallia molemmista sukupuolista mahdollisimman laajasti, erityisesti, jos kotoa toisen sukupuolen edustama aikuinen puuttuu kokonaan (Cacciatore 2007, 188).

Aikaisemmissa tutkimuksissa on huomattu, että varhaiskasvattajien tyttöihin ja poikiin kohdistuva kehuminen on sukupuolittunutta. Tyttöjä kehuaan eri asioista ja eri tavalla kuin poikia (Teräs 2012, 104—107). Varhaiskasvattajan ja vanhemman välisessä keskustelussa ”tytöttely” ja ”pojittelu” on melko tavallista. Tämä tarkoittaa sitä, että sukupuoli nostetaan esille, vaikka asian kannalta sen olisi voinut jättää mainitsemattakin. Varhaiskasvattajat helposti nostavat sukupuolittuneisuuksia ja stereotyyppioita esiin keskustelussa vanhempien kanssa, jos tilanne on jännittynyt tai arka. Pojan levottomasta käyttäytymisestä saatetaan todeta, että ”pojat ovat levottomampia”, vaikka asia ei tosiasiallisesti olekaan niin (Alasuutari 2016, 128—130). Varhaiskasvatuksessa on siis paljon sukupuolittuneita käytäntöjä ja sukupuoleen liittyviä stereotyyppioita.

Opinnäytetyössäni tutkin sukupuolittuneisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä varhaiskasvatuksessa ja sitä, millaisia merkityksiä varhaiskasvattajat antavat sukupuolelle.

Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys rakentuu sukupuolen määrittelystä, sukupuoli-identiteetin kehittymisestä, sukupuolivähemmistöistä, sukupuolisensitiivisyydestä, sukupuolittuneisuudesta, sukupuolirooleista ja -stereotyyppioista sekä varhaiskasvatusta ja sukupuolisensitiivisyyttä ohjaavista laeista, asetuksista ja asiakirjoista.

Opinnäytetyöni tavoitteena on ymmärtää ja tuottaa tietoa siitä, millaisia käsityksiä ja merkityksiä varhaiskasvattajat antavat sukupuolelle ja sukupuolisensitiivisyydelle. Tarkoituksena on kiinnittää huomiota varhaiskasvattajien puheen suuntaan, ja huomata sukupuolittuneita rakenteita varhaiskasvattajien puheessa ja auttaa ymmärtämään sitä, että erilaisilla puhetavoilla on seurauksia, jotka vaikuttavat esimerkiksi lapsen identiteetin kehitykseen.

Opinnäytetyössäni on kahdeksan lukua. Järjestyksessään toisessa luvussa kuvailen opinnäytetyön toteutusta eli esimerkiksi tutkimuksen tavoitteita, kohderyhmää, menetelmiä ja aineiston analyysia. Kolmannessa luvussa käsittelen sukupuolta ja sen määritelmiä. Tämän lisäksi kuvailen sukupuoli-identiteetin kehitystä ja sukupuoleen liitettyjä stereotyyppioita ja -rooleja. Neljännessä luvussa käsittelen sukupuolivähemmistöjä, erityisesti intersukupuolisuutta, transsukupuolisuutta ja muunsukupuolisuutta sekä sukupuolettomuutta. Viidennessä luvussa tarkastelen sukupuolisensitiivisyyttä lakien, asiakirjojen ja asetusten kautta. Viidennessä luvussa myös määritellään sukupuolittuneisuutta ja sitä, miten se näkyy varhaiskasvatuksessa ja vielä, mitä sukupuolisensitiivisyys ja tasa-arvokasvatus tarkoittavat. Kuudennessä luvussa käsittelen tutkimustuloksia. Seitsemännessä luvussa käsittelen niitä johtopäätöksiä, jotka ovat tutkimustulosten pohjalta syntyneet. Viimeisessä, eli kahdeksannessa luvussa pohdin opinnäytetyöprosessia, onnistumisia ja niitä asioita, joita olisin voinut prosessissa parantaa. Lisäksi pohdin jatkotutkimusmahdollisuuksia ja aiheita sekä pohdin, mitä tästä tutkimuksesta saatu tieto merkitsee varhaiskasvatuksessa ja koko sosiaalialalla. Liitteinä on sähköposti haastateltaville (Liite 1.), teemahaastattelun haastattelurunko (Liite 2.) ja tutkimushaastattelusopimus (Liite 3.) (Ks, Kananen 2015, 21.)

2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa kuvaan opinnäytetyöni tavoitteita sekä omaa suhdettani tutkittavaan ilmiöön. Kuvaan myös sitä, miten olen ottanut tutkimuksessani huomioon hyvän tieteellisen käytännön ja tutkimusetiikan. Käyn läpi tutkimukseeni osallistuvaa kohde-ryhmää, kuvailen teemahaastattelua ja aineiston analyysimenetelmää.

2.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja lähtökohdat

Tutkimukseni on laadullinen, ja käytän siinä aineistonkeruumenetelmänä teemahaastattelua ja analyysinä diskurssianalyysiä. Tutkimukseen osallistui neljä varhaiskasvattajaa. Olen itse ollut töissä päiväkodissa päiväkodinopettajana, joten tiedän, miten päiväkotien arki toimii.

Sukupuolta on tutkittu melko mittavasti perusopetuksen viitekehyksessä, mutta varhaiskasvatuksessa sitä on tutkittu melko vähän (Alasuutari 2016, 126). Esimerkiksi Alasuutari (2016, 122—141) on tehnyt tutkimuksen, jossa hän tutki varhaiskasvattajien ja vanhempien välisiä varhaiskasvatuskeskusteluja ja etsi niistä diskurssianalyysin avulla erilaisia sukupuolen diskursseja. Teräs (2012, 103—119) on tutkinut varhaiskasvattajien ja lasten välistä vuorovaikutusta ja yrittänyt paikantaa siinä sukupuolittuneisuuksia, esimerkiksi ilmaisuja, erilaisia puhetapoja tyttöjen ja poikien kohdalla ja esimerkiksi sitä, vaihteleeeko vuorovaikutuksen määrä, jos kyseessä on tyttö tai poika. Ylitapio-Mäntylä (2009, 92—93) on tutkinut varhaiskasvatuksen työyhteisöjen sukupuolittuneisuuksia, työnjakoa ja puhetta sukupuolesta.

Kanasen (2015, 55) mukaan opinnäytetyön tekijällä on tutkimusongelma, johon hän etsii ratkaisua. Hänen mukaansa ongelman ratkaisua ja opinnäytetyön tekemistä helpottaa se, että ongelma muutetaan tutkimuskysymyksiksi. Opinnäytetyöni tutkimusongelmana on se, että varhaiskasvatuksessa sukupuolikeskustelu vaikuttaa melko polarisoituneelta. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016) muuttuivat velvoittaviksi syksystä 2017. Kyseisessä asiakirjassa todetaan (mts. 30), että varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä. Opinnäytetyössäni on näiden pohjalta kolme tutkimuskysymystä:

- Miten sukupuoli ja sukupuolittuneisuus esiintyvät varhaiskasvatuksessa?
- Millaisia käsityksiä varhaiskasvattajilla on sukupuolisensitiivisyydestä?
- Miten varhaiskasvattajat merkityksellistävät sukupuolen?

Olen perehtynyt huolellisesti aihetta käsittelevään kirjallisuuteen ja tutkimuksiin ennen tutkimuskysymyksien asettamista. Minulla oli alustava tutkimusongelma sukupuolisensitiivisyydestä, jota tarkensin tutustuttuani aihetta käsittelevään kirjallisuuteen. Asetettuani tarkat tutkimuskysymykset, toteutin aineiston keruun teemahaastattelulla.

2.2 Hyvä tieteellinen käytäntö ja eettisyys

Tieteen eettisinä arvoina voidaan pitää uuden tiedon tuottamista ja pyrkimystä riippumattomuuteen ja itsenäisyyteen. Tieteen arvopohjaa luonnehtii neljä normia, joita ovat universalismi, kommunismi, pyyteettömyys ja järjestelmällinen epäily. Universalismi tarkoittaa, ettei tieteentekijään liittyvät ominaisuudet vaikuta tutkimuksen tulosten hyväksymiseen. Kommunismi tarkoittaa sitä, että tutkimuksen tulokset ovat julkisia ja kaikkien hyödynnettävissä. Pyyteettömyys tarkoittaa, että uutta tietoa tuotetaan omasta edusta ja arvovallasta huolimatta. Järjestelmällinen epäily tarkoittaa, että johtopäätöksiä lykätään niin kauan, kunnes empiirinen aineisto antaa sille vanhan pohjan. (Kuula 2011, 17.)

Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimuksen tulosten uskottavuus edellyttää, että tutkimusta tehdessä noudatetaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Vastuu hyvän tieteellisen käytännön noudattamisesta on koko tiedeyhteisöllä ja jokaisella tieteentekijällä (Tutkimusetiikka 11.1.2018). Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on määritellyt tutkimusetiikan näkökulmasta hyvän tieteellisen käytännön keskeiset lähtökohdat, joista esittelen seuraavaksi keskeisimmät lyhyesti.

Noudatan opinnäytetyössäni hyvää tieteellistä käytäntöä. Noudatan tutkimusta tehdessäni tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja. Olen rehellinen, huolellinen ja tarkka tutkimustyössä, tulosten tallentamisesta ja esittämisestä sekä tulosten arvioinnissa. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK), [Viitattu 22.12.2017]). Kuvaan

näitä kaikkia vaiheita tarkasti, rehellisesti ja huolellisesti. TENK on ohjeistanut, että tieteellisessä tutkimuksessa tulee soveltaa tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäväää kaikissa tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmissä. Lisäksi heidän ohjeistuksensa mukaan tutkimuksesta tiedottamisen tulee olla vastuullista ja läpinäkyvää.

Kunnioitan muiden tutkijoiden työtä, annan niille asianmukaisen arvon ja viittaaan niihin asianmukaisella tavalla. Tallennan ja raportoin tutkimuksen tulokset asianmukaisella tavalla rehellisesti. Tutkimusta tehdessäni hankin siihen asianmukaiset luvat ja suostumuksenilmaisut (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, (TENK) [Viitattu 22.12.2017]). Vaikka varsinaisia suostumussopimuksia ei välttämättä tarvitsisikaan, koska laillisesti sitova suostumus syntyy myös tilanteessa, jossa tutkittava suostuu osallistumaan tutkimukseen (Kuula 2011, 71), olen siltikin allekirjoittanut sopimuspaperin, mistä käy ilmi, mihin tutkimusaineistoa käytetään, missä säilytetään, miten kauan, varmistettu anonymiteetti ja kerrottu, että tutkimukseen osallistumisen voi peruuttaa vielä haastattelun aikana, mutta ei sen jälkeen (Liite 3.)

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista, kuten Luomanen ja Nikander (2017, 245) painottavat, eikä tutkimukseen osallistumisesta seuraa haittaa tutkittaville. Varmistan, että tutkittavien anonymiteetti säilyy, eikä heidän mahdollisesti edustamansa organisaatiokaan missään vaiheessa paljastu kenellekään ulkopuoliselle (Liite 3). Ihmistieteissä keskeinen lähtökohta tutkimuseettisissä normeissa on ihmisen kunnioittaminen. Eettisiin periaatteisiin kuuluvat erityisesti tutkittavan itsemääräämisoikeus, vahingoittumattomuus ja yksityisyyden kunnioittaminen. Tutkimuseettiset normit eivät sido tutkijoita samalla tavalla kuin laki, mutta esimerkiksi yksityisyyden turvaaminen ja kunnioittaminen on yhtenevä lain kanssa. (Kuula 2011, 44.)

2.3 Tutkimuksen kohderyhmä ja aineiston keruu

Haastatteluaineistosta tulee selvittää ainakin seuraavat asiat: miten haastateltavat valikoitiin, aineistonkeruun alku- ja päättymisaika sekä keruulinstrumentit, joita ovat esimerkiksi kysymykset (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 363). Seuraavaksi selvitän,

miten valitsin haastatteluihin kutsuttavat, milloin suoritin aineistonkeruun ja haastattelurunko löytyy liitteistä (Liite 2).

Olen valinnut haastateltaviksi varhaiskasvattajia, koska tutkin varhaiskasvattajien antamia merkityksiä sukupuolelle sekä sukupuolta, sukupuolisensitiivisyyttä ja sukupuolittuneisuutta varhaiskasvatuksessa. Kanasen (2015, 145) mukaan haastateltaviksi tulee valita sellaisia henkilöitä, joita tutkittava ilmiö koskee.

Kanasen (2015, 146) mukaan laadullisessa tutkimuksessa ei välttämättä voida etukäteen määrätä haastateltavien määrää. Hänen mukaansa laadullisessa tutkimuksessa haastateltavien määrän ratkaisevat tutkimusongelma ja aineisto. Saamani haastattelumateriaalin perusteella päätin, että neljä haastattelua riittää. Litteroitua aineistoa tuli 76 sivua ja aineistosta sain kaiken sen, mitä tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset vaativat.

Lähetin muutamaan organisaatioon sähköpostin ja yhteen organisaatioon soitin puhelimella. Kun kiinnostusta osallistua tutkimukseeni löytyi, lähetin sähköpostitse vielä tietoa opinnäytetyöstäni ja haastatteluista tarkemmin (Liite 1). Aineiston keruun suhteen ongelmia aiheutti päiväkotien hektinen arki. Haastattelujen sopiminen oli hankalaa, koska päiväkotien arki on hyvin kiireistä. Suurin osa haastatteluista sijoitui haastateltavien työajan ulkopuolelle. Vain yksi haastattelu tapahtui haastateltavan työaikana.

Keskeisenä periaatteena käytän myös sitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista eikä tutkimuksesta saa koitua haittaa tutkimukseen osallistuville (Luomanen & Nikander 2017, 245). Olen tehnyt haastatteluun osallistuvien kanssa tutkimushaastattelusopimuksen, josta käy ilmi tutkimukseen osallistuvan oikeudet, tutkimusmateriaalin käyttö ja säilyttäminen

2.4 Teemahaastattelu tai puolistrukturoitu haastattelu

Kanasen (2015, 63) mukaan tutkimusotteen valinta ei yksinkertaisesti riitä, vaan ote pitää perustella hyvin ja valinnan lopputuloksen tulee sopia tutkimusongelmaan. Hänen mukaansa tutkimusongelman perusteella tulee valita tutkimusote. Tutkimusote

tarkoittaa siis sitä kokonaisuutta, jolla ongelmalle tuotetaan ratkaisu, eli tutkimusote koostuu tiedonkeruu- ja analyysimenetelmistä (mts, 63).

Kanasen (2015, 65) mukaan pitää valita oikea tutkimusmenetelmä, joka riippuu tutkimusongelmista ja kysymyksistä. Opinnäytetyön aihe oli sellainen, ettei sitä voi käsitellä määrällisellä tutkimusmenetelmällä, koska halusin varta vasten haastatella varhaiskasvattajia, joten laadullisen tutkimuksen valinta oli helppoa. Kanasen mukaan tutkimuspolun, eli tutkimusmenetelmän valinnan jälkeen tulee valita otteelle tyypilliset aineistonkeruumenetelmät, joita laadullisessa tutkimuksessa on muun muassa dokumentit, teemahaastattelut, haastattelut ja havainnoinnit.

Haastattelussa keskeisintä on kahden ihmisen kommunikaatio. Kieli on haastattelussa keskeistä ja erityistä haastattelussa on se, että henkilö pyrkii välittämään erityisesti omaa subjektiivisuuttaan, eli millaisessa suhteessa ja millaisia merkityksiä henkilö antaa kyseiselle ilmiölle ja yhteiskunnalle ylipäätänsä (Hirsjärvi & Hurme, 49). Tutkijan tehtävä haastattelua tehdessä on välittää haastateltavan käsityksiä, uskomuksia, tunteita ja ajatuksia. Tämän tavoitteen voi saavuttaa esimerkiksi kysymällä haastateltavalta kysymyksiä.

Kanasen (2015, 65) mukaan tutkimuspolun eli tutkimusmenetelmän valinnan jälkeen tulee valita otteelle tyypilliset aineistonkeruumenetelmät, joita laadullisessa tutkimuksessa on muun muassa dokumentit, teemahaastattelut, haastattelut ja havainnoinnit. Teemahaastattelu on käytetyimpien laadullisen tutkimusten aineistonkeruumenetelmien joukossa. Teema on laaja asiakokonaisuus, eikä ole tarkka kysymyksiltään, eikä se kohdistu yhteen yksityiskohtaan. Näin varmistetaan haastattelussa, että vastauksesta tulee myös laaja (mts. 148).

Valitsin haastattelumuodoksi yksilöhaastattelun, koska Kanasen (2015, 149) mukaan yksilöhaastattelulla voidaan saada tarkempaa ja luotettavampaa tietoa. Lisäksi hänen mukaansa, jos kyse on arkaluonteisesta aiheesta, on yksilöhaastattelu oikeastaan ainut keino. Vaikka sukupuoli on nykyään jo varmasti helpommin käsiteltävä aihe kuin menneisyydessä, uskon, että siihen liittyy vielä nykyäänkin tiettyä arkuutta. Sukupuoli ja kokemus sukupuolesta ovat hyvin henkilökohtaisia, vaikka niitä käsiteltäisiinkin kasvatuksen kontekstissa eikä suoranaisesti kasvattajien sukupuolta tai

kokemusta sukupuolesta. Keskustelu sukupuolisensitiivisyydestä on ollut viime aikoina melko polarisoitunutta, jonka takia kasvattajat saattavat pelätä oman mielipiteensä esittämistä.

Kanasen (2015, 149—50) mukaan teemat on hyvä rakentaa niin, että ilmiö saadaan katettua mahdollisimman hyvin, ja teemoilla pitäisi saada kaikki ilmiön osa-alueet mukaan. Teemahaastattelussa liikutaan yleisestä yksityiskohtaiseen. Teemojen sisällä voi olla myös yksityiskohtaisia kysymyksiä, jotka nousevat saaduista vastauksista (Kananen 2015, 150). Teemahaastatteluun liittyy neljä vaihetta. Opinnäytetyössäni olen valinnut haastateltavaksi varhaiskasvattajat. Varhaiskasvattajilla tarkoitan tässä opinnäytetyössä päiväkodin avustajia, hoitajia ja lastentarhanopettajia. Nämä henkilöt ovat olleet kosketuksissa tutkittavan ilmiön kanssa, mikä on sukupuoli varhaiskasvatuksessa. Kokosin keskeisimmän teorian jo ennen haastatteluja ja tutustuin tutkittavan ilmiön kokonaisuuksiin, prosesseihin, rakenteisiin ja osiin. Lopuksi haastattelin varhaiskasvattajia. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47.)

Työstin teemahaastatteluun kuusi teemaa. Ensimmäinen teema käsittää haastateltavan taustatietoja, joista keskeisimpiä tutkimuksen kannalta on ikä, ammatti ja koulustausta. Seuraavassa teemassa kartoitan, miten sukupuoli näkyy varhaiskasvatuksena, eli tuleeko se esiin lasten puheessa, leikeissä tai käyttäytymisessä. Kolmannessa teemassa keskustellaan sukupuolittuneisuudesta, joka voi olla esimerkiksi sukupuolittunut ohjaaminen, sukupuolittunut kehuminen tai toiminta. Neljännessä teemassa mietitään, miten varhaiskasvattaja suhtautuu sukupuoltaan epätyypillisesti ilmaiseviin lapsiin tai onko sukupuoltaan epätyypillisesti ilmaiseviä lapsia ollut kyseisessä päiväkodissa. Seuraavassa teemassa keskustellaan sukupuolisensitiivisyydestä. Kuudennessa, eli viimeisessä teemassa keskustellaan siitä, millaisia näkemyksiä varhaiskasvattajalla on sukupuolesta. (Liite 2.)

En käytä strukturoituja, ennalta tarkasti määriteltyjä kysymyksiä, koska Kanasen (2015, 151) mukaan se vaatisi jo vankkaa teoriapohjaa ja ennakkonäkemyksiä ilmiöstä. Hänen mukaansa silloin on vaarana, ettei kyseessä enää ole laadullinen tutkimus. Teemahaastattelu muistuttaa enemmän keskustelua kuin haastattelutilannetta. Haastatteluun on kuitenkin hyvä varmistua tietyin kysymyksin, jotta voidaan turvata tarvittava tiedonsaanti. Oleellista haastattelussa on kuitenkin joustavuus ja

haastattelijan kuuntelemisen taito. Haastattelijan tulee osata haastateltavan vastausten perusteella viedä keskustelua oikeaan suuntaan ja vastausten perusteella osoittaa oikeat kysymykset (Hirsjärvi & Hurme 2008, 103). Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 103) mukaan haastattelija voi kuitenkin laatia valmiita kysymyksiä varalle, jos haastattelu ei lähdekään toivotulla tavalla käyntiin, esimerkiksi jos haastateltava on kovin hiljainen tai jännittynyt haastattelutilanteesta.

On tärkeää, että kysymysten ydin pysyy samanlaisena, koska niiden pitää mahdollisimman tehokkaasti tuottaa samankaltaisia merkityssuhteita kaikkien haastateltavien kohdalla. Haastattelijan täytyy myös kiinnittää huomiota siihen, että painotuksella, korostuksilla ja sanontatavan muutoksilla saattaa muuttaa koko kysymyksen luonteen. Kysymysten sanallinen asu voi siis muuttua, mutta kysymysten ytimen tulee pysyä samana Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 104) mukaan.

2.5 Diskurssianalyysi ja diskurssianalyysin käytännön toteutus

Aineiston analyysi aloitetaan litteroimalla, eli muuttamalla äänitetty aineisto tekstimuotoon (Ruusuvuori & Nikander 2017, 367). Koska olen tutkimuksessani kiinnostunut erityisesti siitä, millaisia varhaiskasvattajien käsitykset ovat ja millaisia merkityksiä ja varhaiskasvattajat antavat sukupuolelle, sukupuolisensitiivisyydelle ja sukupuolittuneisuudelle, on Ruusuvuoren ja Nikanderin (2017, 367) mukaan tärkeää, että litteroituun tekstiin tulee myös esimerkiksi äänenpainot, huokaukset ja tauot. Joskus saattaa olla perusteltua kirjata litteroituun aineistoon esimerkiksi kehonkieltä. Tämä on toki aikaa vievää, mutta saattaa tuoda jotain keskeistä aineistoon. päätös siitä, miten tarkkaan litteroituun aineistoon kuvataan haastattelutilannetta, riippuu aineistosta ja tutkimusintressistä. (mts. 368.) En ole kirjoittanut litteroituun aineistoon huomautuksia kehonkielestä, koska en haastattelutilanteissa huomannut mitään sellaista keskeistä, mikä olisi olennainen tutkimukseni kannalta.

Kun haastatteluaineistoa analysoidaan diskursiivisella analyysillä, ei ole mitään tarkkaa sääntöä siitä, miten yksityiskohtaisesti tulee litteroida. Diskursiivisessä analyysissä aineisto koetaan vuorovaikutustilanteena, jossa molemmat osallistujat tuottavat ja muokkaavat merkityksiä. Haastattelukysymykset ovat siis yhtä lailla analyysin kohteena, koska niitä ei nähdä neutraaleina (Ruusuvuori & Nikander 2017, 370).

Kielen käyttö ei ole irrallisia toteamuksia, vaan ne liittyvät toisiinsa. Kun puhe ja toteamukset liittyvät toisiinsa, puhutaan diskurssista (Hirsjärvi & Hurme 2008, 51). Diskursiivista kokonaisuutta voidaan määritellä kolmella pääpiirteellä Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 51) mukaan. Ensimmäinen pääpiirre on, että diskurssissa on porasteisesti muodostettuja osia, ja se on kokonaisuus, jolle voimme muotoilla otsikon tai tehdä siitä tiivistelmän. Toinen pääpiirre liittyy siihen, että diskurssi on ajallinen kokonaisuus, eli uusi lausuma liittyy jollain tavalla edelliseen. Kolmas pääpiirre liittyy diskurssin päämäärään: se voi esimerkiksi pyrkiä vaikuttamaan kuulijaan. Kielessä on kokonaisuuksia, ryhmittymiä, jotka liittyvät toisiinsa ja assosioivat keskenään. Kieli ei ole neutraalia, vaan merkityksiä luodaan ja muutetaan vuorovaikutuksessa. Sanoilla on yleensä paljon synonyymeja ja valinta siitä, mitä sanaa käyttää voi olla merkittävää. Esimerkiksi terroristista voidaan käyttää myös sanaa vapaustaistelija, tähän saattaa vaikuttaa esimerkiksi poliittinen asema. (Taylor 2013, 18.)

Kieli ja sen käyttö saattaa olla haastattelussa vaihtelevaa ja jopa ristiriitaista. Diskursiivisissa tutkimuksissa ollaan kiinnostuneita näistä vaihteluista. Diskursiivinen tutkimus rakentuu viiden teoreettisen oletuksen mukaan. Ensimmäisen oletuksen mukaan kielen käyttö rakentaa todellisuutta. Toinen oletus painottaa, että on olemassa rinnakkaisia ja kilpailevia merkityssystemejä. Kolmannen oletuksen mukaan merkityksellinen toiminta on kontekstisidonnaista. Neljännen oletuksen mukaan toimijat ovat kiinnittyneet merkityssystemeihin. Viimeisen oletuksen mukaan kielen käyttö aiheuttaa seurauksia. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17-18 Hirsjärven & Hurmeen 2008, 51 mukaan.)

Diskurssianalyysissa ei sinänsä olla kiinnostuneita kielestä, vaan puheesta ja puhe-tavasta. Eli diskurssianalyysissa ollaan kiinnostuneita siitä, miten puheella, sen tavoilla ja käytänteillä, ylläpidetään ja tuotetaan sosiaalisia merkityksiä (Hirsjärvi & Hurme 2008, 51). Suoninen (2016, 230) kuvaa, että diskurssianalyysille on perustana tarkastella kieltä tekemisenä, jolla rakennetaan sosiaalista todellisuutta ja joka muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa. Valitsin analyysimenetelmäksi diskurssianalyysin, koska halusin selvittää, mitä merkityksiä varhaiskasvattajat antavat sukupuolelle.

Kieli ei ole neutraali, eikä neutraalisti heijastele todellisuutta. Kieli muuttaa ja ylläpitää sosiaalista todellisuutta. Haastattelussa haastattelija ja haastateltava merkityksellistävät sitä ilmiötä, josta puhutaan. Diskurssit eivät vain merkityksellistä todellisuutta, vaan myös luokittelevat ilmiöitä ja niiden tarkastelunäkökulmia (Hirsjärvi & Hurme 2008, 51). Diskurssianalyysissä ei kiirehdiä selvittämään ilmiön syytä, vaan tarkastellaan, miten tutkimukseen osallistuvat kuvaavat ilmiöitä ja antavat niille syytä. Tämän jälkeen pyritään selittämään, miten sosiaalinen todellisuus on rakentunut. (Suoninen 2016, 232.)

Diskurssianalyysissä ei käytetä ainoastaan yhtä menetelmää, vaan tutkimuksia yhdistää yhteinen teoreettinen tausta. Teoreettinen tausta nojautuu vahvasti sosiaaliseen konstruktivismiin, jossa uskotaan kielen sosiaalista todellisuutta rakentavaan luonteeseen ja sosiaalisen toiminnan yhteenkietoutuneeseen luonteeseen. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa lähestytään kirjoittamalla havaintoja analyysiksi. Analyysi etenee monesti kirjoittamalla, ajattelemalla ja uudelleen kirjoittamalla. Analyysi on siten jatkuvaa kirjoittamista ja saadaksesen havaintonsa ja huomionsa näkyviin diskurssintutkijan on alusta lähtien kielellistettävä ajatuksiaan tekstiksi itseään ja muita varten. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 165.)

Aineisto pitää pilkkoa, purkaa, koota ja eheyttää, siten että lopulta voidaan vastata tutkimuskysymyksiin. Diskurssianalyysissä oleellista on pyrkiä analysoimaan aineistossa rakentuvien merkitysten suhdetta kontekstiin ja sosiaaliseen toimintaan. Litteoidun haastattelumateriaalin osia voidaan vertailla ja tarkastella niissä olevia samankaltaisuuksia, ristiriitaisuuksia, poikkeamia, säännönmukaisuuksia ja toistuvia kuvioita. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 167.) Diskurssianalyysissä mielenkiinto on merkityksissä, eli millaisia merkityksiä tutkittava ilmiö aineistossa saa, miten ne muuttuvat, esimerkiksi ajassa ja mitä merkitykset saattavat puuttua kokonaan. Tutkimuskysymys ohjaa aineiston analyysia, eikä kaikkia kielenpiirteitä analysoida vaan keskitytään tutkimuskysymyksen kannalta olennaisiin piirteisiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 167.) Analyysin voi tehdä monella tavalla, aloittaa monesta kohdasta ja palata takaisin monta kertaa. Analyysi käy koko ajan vuorovaikutusta tutkimuskysymysten kanssa ja ne selkiyttävät toisiaan loppua kohden. Koska analyysin

voi tehdä monella eri tavalla, on tärkeää, että tutkija perustelee valintojaan analyysivaiheessa ja selittää, miksi on tehnyt valinnat kuten on tehnyt. Tutkimuksesta tulee täten perusteltu, luotettava ja uskottava. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 168.)

Litteroiduille haastatteluille arvoitin numerot, joten haastattelun nimeksi tuli ”haastattelu” ja loppuun numero 1—4. Kun haastattelut olivat litteroituja, etsin niistä otteita, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiini. Peilasin haastatteluja koko ajan tutkimuskysymyksiin ja pohdin, olinko asettanut tutkimuskysymykset oikein, vai pitääkö niitä tarkentaa tai muulla tavalla muuttaa. Otteita koodasin erivärisillä yliviivauksilla ja etsin näistä yliviivauksista samankaltaisuuksia. Samankaltaiset otteet jaottelin eri diskursseihin. Opinnäytetyössäni esitän otteita haastatteluista, joista kirjoitan oman tulokintani. Otteet ovat lyhyitä siksi, että haastateltujen anonymiteetti säilyy (Kiema 2007, 41). Vaikka litteroitua aineistoa tuli paljon, oli siinä myös paljon puhetta asian vierestä, eli kaikkea litteroidusta aineistosta ei voinut hyödyntää.

Ennen haastatteluiden tuloksia ovat seuraavat luvut: luvussa kolme käsittelen sukupuolen määritelmiä, sukupuoli-identiteetin kehittymistä ja sukupuolirooleja ja -stereotyyppioita. Neljännessä luvussa käsittelen sukupuolivähemmistöjä, erityisesti intersukupuolisuutta, transsukupuolisuutta sekä muunsukupuolisuutta ja sukupuolettomuutta. Viidennessä luvussa käsittelen sitä, miten lait, asetukset ja asiakirjat ottavat kantaa sukupuolisensitiivisyyteen, sukupuolittuneisuutta varhaiskasvatuksessa ja sukupuolisensitiivisyyden ja tasa-arvokasvatuksen määritelmiä. Kuudennessa luvussa käsittelen varsinaisia tutkimustuloksia.

3 SUKUPUOLI

Tässä luvussa käsittelen erityisesti sitä, miten sukupuoli voidaan määritellä. Lähestymme sukupuolta biologisesta, sosiaalisesta ja psykologisesta näkökulmasta. Tässä luvussa esittelen myös yleiset teoriat sukupuoli-identiteetin kehittymisestä ja lisäksi tarkastelen sukupuolirooleja ja sukupuoliin liitettyjä stereotyyppisiä.

3.1 Sukupuolen määrittely

Sukupuolta ja sukupuolirooleja on mietitty ja yritetty määritellä jo pitkään. Länsimaissa on yleisesti hyväksytty käsitys siitä, että koko ihmiskunta jakautuu täydellisesti kahteen sukupuoleen, eikä muita vaihtoehtoja ole, koska jaottelu pohjautuu luonnonlakiin (Tripodi 2014, 40). Käsitys kahdesta sukupuolesta löytyy myös tarkastelemalla kieliä, joissa on kieliopilliset suvut. Kieliopillisia sukuja on yleensä kaksi ja yksikön kolmas muoto vaihtelee yleensä sen mukaan, mikä on puheena olevan henkilön sukupuoli, esimerkiksi englannin kielen she ja he. Judith Butler (2006, 41, 51, 55) teorioi uraauurtavasti jo 1990-luvulla, että sukupuoli (sex), sosiaalinen sukupuoli (gender) ja seksuaalisuus (sexuality) ovat toisistaan täysin riippumattomia asioita. Jos henkilö on mies, ei se suoranaisesti vaikuta hänen persoonaansa millään tavalla. Kulttuuri ja ympäristö taas vaikuttavat henkilön käyttäytymiseen, esimerkiksi pukeutumiseen ja rooleihin. Tämä tarkoittaa sitä, ettei sosiaalinen sukupuoli (gender) ole sukupuolen (sex) syy eikä seuraus. Sama pätee seksuaalisuuteen: sukupuoli tai sosiaalinen sukupuoli ei vaikuta seksuaalisuuteen, eikä seksuaalisuus vaikuta myöskään näihin. Sukupuolen jakaminen sosiaaliseen sukupuoleen ja biologiseen sukupuoleen on auttanut ymmärtämään esimerkiksi transsukupuolisuutta. Sosiaalisesta sukupuolesta kertovat teoriat, kuten feministiset teoriat eivät yritä kiistää biologista sukupuolta tai ruumiin materiaalisuutta, vaan ne pyrkivät tuomaan sukupuolen tarkasteluun moninaisia näkökulmia (Ylitapio-Mäntylä 2011, 275).

Butlerin (2006, 41, 51, 55) mukaan sukupuoli koostuu kahdesta toisistaan riippumattomasta osasta: sosiaalisesta sukupuolesta (gender) ja sukupuolesta tai biologisesta sukupuolesta (sex). Biologinen sukupuoli tarkoittaa henkilön ulkoisia ja sisäisiä biologisia tietyille sukupuolelle tyypillisiä ominaisuuksia, kuten genitaaleja,

jotka erottavat sukupuolet toisistaan. Edes biologinen sukupuoli ei läheskään aina ole niin selkeä, että se voitaisiin jakaa täydellisesti kahteen. Saattaa olla yksilöitä, jotka näyttävät naiselta tai mieheltä, mutta joiden sukupuolikromosomit kuuluvatkin vastakkaiselle sukupuolelle tai sukupuolikromosomit edustavat vaikeasti määriteltävää sekoitusta.

Biologisen sukupuolen (engl. sex) määrittelemisen ei ole aina ongelmattonta. Biologisen sukupuolen voi määrittää ainakin kahdella tavalla. Sen voi määrittellä kromosomeista, jolloin useampi meistä voidaan jaotella kahteen ryhmään. XX-kromosomit kuuluvat naiselle ja XY-miehelle. Kromosomeja voi olla myös liikaa tai liian vähän, esimerkiksi XO, XXY ja XYY ovat mukaansa varsin yleisiäkin. X-kromosomi voi alkaa jossain elämänvaiheessa toimia uudelleen, eli sukupuoli saattaa periaatteessa muuttuakin. Nykyään tiedetään tapauksia, jossa XX-kromosomeilla varustetulla henkilöllä, jonka pitäisi olla nainen, onkin täysin toimivat miehen sukupuolielimet. Samoja havaintoja on tehty myös XY-kromosomit omaavalla henkilöllä, jonka siis kromosomien perusteella pitäisi olla mies. (Mappes & Hurme 29.3.2013.)

Toinen keino biologisen sukupuolen määrittämiseksi on ulkoiset piirteet, joiden mukaan suurin osa meistä on jaoteltu tyttöihin tai poikiin. Sukupuolielinten perusteella tunnistaminen saattaa joidenkin vauvojen kohdalla olla hankalaa, koska vauvalla saattaa olla molempien sukupuolten piirteitä. Vauva saattaa myöskin näyttää tytöltä, mutta myöhemmin selviääkin, että hänellä on kivekset. Joskus lapsi kokee kuuluvansa toiseen sukupuoleen voimakkaasti, ja tutkimuksissa selviää, että hänellä on enemmän toisen sukupuolen tunnuspiirteitä ja kromosomeja. Jako ainoastaan kahteen sukupuoleen saattaa aiheuttaa suurta ahdistusta niissä, jotka eivät syntymästään lähtien koe kuuluvansa kumpaankaan sukupuoleen, kokevat kuuluvansa toiseen sukupuoleen nykyisen sukupuolijaottelun ulkopuolella tai kokevat kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. (Mappes & Hurme 29.3.2013.)

Biologista sukupuolta voidaan määrittää myös sukurauhasten perusteella, eli ihmisellä on yleensä joko munasarjat tai kivekset. Ihmisillä erittyy samoja hormoneja, mutta naisilla ja miehillä näiden määrissä on eroja. Hormonien vaikutusten takia naisen ja miehen sukuelimet esimerkiksi eroavat toisistaan. Myös hormonien perusteella voidaan siis määrittellä biologista sukupuolta. Sukupuolta voidaan määrittellä kehon sisällä sijaitsevien sukupuolielinten mukaan. Naisella on yleensä emätin ja

kohtu, johon liittyvät munatorvet ja munasarjat, miehellä kivekset, eturauhanen ja siementiehyet. Ulkoisista piirteistä, kuten sukupuolielimistä, karvoituksesta ja rintojen koosta, voidaan määrittellä sukupuoli (Venhola 2.5.2001). Vastasyntyneen sukupuoli määritellään yleensä anatomian mukaan (Yle Tiede, 26.10.2016).

Sukupuolen osiksi voidaan nimetä vielä sukupuoli-identiteetti tai psyykkinen sukupuoli. Sukupuoli-identiteetti tarkoittaa yksilön sisäistä ymmärrystä omasta itsestään sukupuolisena olentona ja se on todella suuri osa yksilön ajatusta itsestään. Sukupuoli-identiteetti kehittyy hyvin varhaisessa lapsuudessa ja se on suhteellisen pysyvä osa persoonaa. (Hollander, Renfrow & Howard 2011, 20.)

Mitä sukupuoleen tulee, on aktiivisesti kysyttävä määrittääkö ihminen sukupuolta vai sukupuoli ihmistä. Miten ja miksi sukupuolta määritellään ja miksi jako tuntuu usein olevan tiukan kaksijakoinen? Toisaalta on pohdittava, miten sijoitlemme sukupuolen variaatiot, kuten transsukupuolisuuden tai intersukupuolisuuden välillä todella mustavalkoisella kartalla.

3.2 Sukupuoli-identiteetin kehitys

Sukupuoli-identiteetti on osa minuutta ja se on sukupuolen osa. Sukupuoli-identiteetti tarkoittaa sitä sukupuolen osaa, jollaisena itse ymmärrämme itsemme naisena, miehenä tai jonain muuna, sukupuolisena olentona. Sukupuolen kehittyminen on monimutkainen prosessi, joka alkaa jo ennen kouluikää.

Sosialisaatio on lyhyesti ilmaistuna kasvua ja kehitystä yhteiskunnan jäseneksi. Sosiaalistuminen alkaa syntymästä ja kestää koko elämän. Sosialisaatio voidaan jakaa primaari- ja sekundaarisosialisaatioon. Primaarisosialisaatio tapahtuu lapsuusajan ensimmäisten elinvuosien aikana, jolloin ihminen ei voi itse valita itselleen merkityksellisiä ihmisiä, ja lapsi saa objektiivista tietoa sosiaalisesta maailmasta. Primaarisosialisaation aikana sisäistetään perusmaailma. Sekundaarisosialisaation aikana ihminen oppii institutionaalisia osamaailmoja, ymmärtää, että eri osamaailmoissa tarvitaan erilaisia rooleja, ja ihminen oppiikin hankkimaan tiettyssä roolissa tarvittavaa tietoa. Osamaailmat muotoutuvat perusmaailman päälle. (Pirskanen 2006, 91-92.)

Identiteetti tarkoittaa enemmän julkista puolta ja se on suuri osa ihmisen itsekäsitystä. Identiteetti saattaa vaihdella eri tilanteissa. Sukupuolesta voidaan puhua tässä yhteydessä tilanteisena sukupuolena, joka tarkoittaa sitä, että tilanteinen sukupuoli syntyy jaetuissa vastavuoroisissa sosiaalisissa tilanteissa. Sukupuolta voidaan luonnehtia erilaisissa tilanteissa ruumiillistuviksi kasvoiksi. Sukupuoli ei ainoastaan ole olemista, vaan sukupuoli sinällään on esitys. Ruumis on rakentunut diskurssissa. Ihmisillä ei ole sukupuolta, koska se on yksilön ruumiin piirre, joka on alkanut syntymässä, vaan siksi, että kulttuuri sukupuolittaa (Pirskanen 2006, 95). Butlerin (2008) mukaan sukupuoli on performatiivisten toistojen kautta rakentuva, joka viittaa nimenomaan siihen, että sukupuoli on ikään kuin esitystä tai esitysten kautta rakentunut diskurssi.

Pirskasen (2006, 95-96) mukaan lapset oppivat sosialisoinnin kautta sukupuolittuneen käytöksen. Lasten sukupuolikäytännöt eivät kuitenkaan ainoastaan heijasta vallitsevia sukupuolikäsityksiä, vaan saattavat haastaa niitä kovasti. Sukupuolesta omitaan sosialisoinnin seurauksena enemmänkin kulttuurisen perustan sukupuolelle kuin kaikki sukupuoleen liitetyt roolit. Tämä selittää sen, miksi kaikki tytöiksi tai pojiksi kategorisoidut lapset eivät tuota sukupuolta samalla tavalla. Pirskanen (2006, 96) täsmentää, että yksilö oppii tunnistamaan kulttuurissaan vallitsevat sukupuoleen liitetyt stereotyyppit ja oppii poimimaan niistä vaihtelevin määrin esitettäviksi ja tuotettaviksi.

Ruumis on Pirskasen (2006, 108) mukaan ennen kaikkea sosiaalinen ruumis, jolla mies vastaanottaa sosiaalisina määrittelyinä maskuliinisuuksia ja toisaalta feminiinisyksiä sekä nainen vastaanottaa feminiinisyksiä ja toisaalta maskuliinisuuksia. Ruumis on Pirskasen (2006, 109) mukaan myös sosiaalinen ruumis, koska tavalliset ja luonnollisiksi mielletyt toiminnot, kuten käveleminen tai syöminen ovat harjoittelun kautta saavutettuja taitoja. Nämä toiminnot ovat hänen mukaansa myös kulttuurisesti sukupuolittuneita, koska naisten ja miesten tavat esimerkiksi kävellä ovat erilaisia.

Lapset kehittävät sukupuoli-identiteetin tunnetta luovalla ja aktiivisella osallistumisella, jossa kieli ja kommunikaatio ovat keskeisiä persoonallisen identiteetin synnyssä. Minuus koostuu siis useista erilaisista rooleista. Sukupuolen tuottaminen eli

performanssit edellyttävät, että yksilön tulee koko ajan tarkkailla ja herkistyä ympäristön palautteelle. (Pirskanen 2006, 110.)

Eriksonin klassisen teoria kehityshaasteista viittaa siihen, että vasta nuoruudessa ihmisen kehityshaasteena on sukupuoli-identiteetin omaksuminen. Nuori hakee muutenkin identiteettiään ottamalla erilaisia rooleja ja rakentamalla niiden pohjalta omaa identiteettiään ja minäkuvaansa. (Nurmi ym. 2014, 155, 164.)

Cacciatoren (2007, 94) mukaan sukupuoli-identiteetti on yksi tärkeimmistä yksilöllisistä piirteistä. Hänen mukaansa mitään luonteenpiirteitä ei voi yleistää koskemaan miehiä tai naisia, ja hän kertoo, että lapsetkin ymmärtävät sen, että on naisia, miehiä ja ihmisiä, jotka eivät koe olevansa kumpaakaan. Cacciatoren (mts. 94-95) mukaan lapsen sukupuoli määritellään jo syntymässä ja asenteet sukupuolta kohtaan välittyvät saman tien. Hänen mukaansa tyttölapsia kommentoidaan esimerkiksi sieviksi ja poikalasta reippaaksi.

Sukupuolen kokeminen ei liity seksiin millään tavalla. Lapsi peilaa sukupuolta omaan kokemukseensa, eli hän pohtii, onko minun oikein olla tyttö tai poika. Sukupuolesta ei pitäisi tehdä kysymystä seksuaalisuudesta tai seksistä, koska sukupuolen kokeminen tai kuuluminen johonkin sukupuolivähemmistöön ei sanele tulevaa seksuaalista suuntautumista tai sitä kenen kanssa aikuisena pariutuu. (Cacciatore 2007, 95.)

Hormoneilla on selkeästi osuus ominaisuuksien korostumisessa. Esimerkiksi testosteroni, jota erittyy enemmän miehillä, vahvistaa seksuaalista viettiä, lisää aggressiotaipumusta, lisää fyysistä voimaa ja aiheuttaa saavutuskeskeisyyttä. Naisilla testosteronin vähyys ja estrogeenin erittyminen saa aikaan psyykkistä herkkyyttä, jollekin kuulumisen tarvetta ja pyrkimystä päästä turvalliseen ympäristöön. Miesten ja naisten aivojen rakennekin eroaa toisistaan. Nämä biologiset seikat johdattelvat käytöstä kohti keskimääräisiä suuntaviivoja, mutta ne eivät kykene pakottamaan käyttäytymistä tiettyyn malliin. (Cacciatore 2007, 96.)

Cacciatoren (2007, 97-98) mukaan sukupuoli-identiteettiin vaikuttaa ympäristö, ja lapset alkavat jo varhain liikkumaan tyttö- tai poikaryhmissä. Hänen mukaansa poikaryhmät korostavat yleensä rohkeutta, väkivallan ihannoitua ja riskinottoa, tyttö-

ryhmät puolestaan korostavat ulkonäöstä huolehtimista, poikaystävien ja romanssien suunnittelua, ja ryhmäpaine kasvaa. Nämä ohjaavat ja rajaavat sosiaalisen sukupuolen käyttäytymistä, ja nämä rajat voivat käydä pienelle lapselle todella ankariksi, minkä takia aikuisten tulisi huomata ja osata väljentää niitä ja antaa lapselle identiteetin etsimiseksi tilaa. Lapset alkavat joka tapauksessa miettiä, miten tulisi olla tyttö tai poika.

Lapsi oppii kaikkein tehokkaimmin matkimalla. Lapselle, joka pohtii omaa sukupuoltaan, voi esitellä samaa sukupuolta olevia ihmisiä, samastumisen kohteita, jotka ilmaisevat sukupuoltaan eri tavoin. Näin lapsi saa kimmokkeen matkia ja kokeilla. Jos perheestä puuttuu miehen tai naisen malli, voi malleja hakea lapsen kanssa saduista tai mediasta. Monet lapset saavat kuitenkin näissä tilanteissa mallin kavereiperheistä, vanhempien ystäväistä, opettajasta tai joltain läheiseltä. Yksinhuoltaja- ja sateenkaariperheissä olisikin hyvä varmistaa, että lapsi saa molemmista sukupuolista mallia. Silloin tyttö ja poika osaavat peilata omaa identiteettiään johonkin ja mahdollisesti vahvistaa sitä. (Cacciatore 2007, 188.)

3.3 Sukupuoliroolit ja stereotypiat

Joe Jackson pohti jo 80-luvulla laulussaan *Real men* (Jackson 1982) sukupuoliin liitettyjä rooleja ja odotuksia. Yleinen termi sosiaalipsykologiassa on *sukupuolirooli*. Roolilla tarkoitetaan hyväksytyä ja epäsopivaa käyttäytymistä. Rooli tarkoittaa odotuksia siitä, millainen käyttäytyminen on sopivaa riippuen tietystä asemasta tietyssä sosiaalisessa kontekstissa. Sukupuolirooli tarkoittaa siis tunnuspiirteitä ja käyttäytymistä, jonka uskotaan olevan sopivaa miehelle ja naiselle (Hollander ym. 2011, 18.)

Käsite sukupuolirooleista kuitenkin sivuuttaa kysymykset vallasta ja epätasa-arvosta. Sukupuolten ajatellaan olevan erilaisia, mutta tasa-arvoisia, kuitenkin miehen ja naisen roolia ei arvosteta samalla tavalla, eivätkä ne ole kaikille tarkoitukseen mukaisia. Ajatus näistä rooleista juontaa juurensa siihen, että naiset ovat historiallisesti olleet miesten alamaisia perheissä. Miehet ovat voineet laillisesti raiskata ja hakata vaimojaan, eikä nainen ole saanut omistaa omaa omaisuutta. Suomessa avioliitossa tapahtuvat raiskaukset kriminalisoitiin vasta vuonna 1994, ja se tapahtui

melko myöhään, jos vertaa Ruotsiin, jossa avioliitossa tapahtuva raiskaus kriminalisoitiin jo vuonna 1962 (Seksuaalinen väkivalta, [Viitattu 7.3.2018]). Englannin kielessä on kaksi sanaa sukupuolelle *Gender* ja *Sex*, joten keskustelua sukupuolirooleista on voitu näillä termeillä erotella riippuen siitä mitä on milloinkin tarkoitettu, eli *Gender role* ja *Sex role*. Suomen kielessä on vain yksi termi sukupuolelle (Hollander ym. 2011, 19).

Ennemmin ja ehkä nykyäänkin naisten oletetaan pitävän huolta perheistään ja kasvattavan lapset kotona. Tätä roolia on ainakin näennäisesti arvostettu, mutta samaan aikaan on annettu ymmärtää, että miesten rooli on joka tapauksessa arvokkaampi. (Lindon 2006, 45.) Nykyään Suomessa naisilla on enemmän alemman ja ylempään korkea-asteen tutkintoja kuin miehillä, mutta miehillä on enemmän tutkijakoulutusta (Naiset ja miehet Suomessa 2016, 24). Aikaisemmin naisten ei oletettuakaan kouluttautuvan pitkään, koska naisten oli tarkoitus avioitua työtä tekevän miehen kanssa. Naisten koulutusta pidettiin muutenkin hukkaan heitettynä. Osa sosiologisista asenteista vaikuttaa nykyäänkin, esimerkiksi kritiikki saattaa kohdistua isiin, jotka hoitavat lapsiaan kotonaan, koska työn koetaan olevan sellaista, josta saa palkkaa ja lastenhoito koetaan vieläkin kuuluvan enemmän naisen tehtäviin. (Lindon 2006, 46.)

Tutkimukset sukupuolesta ovat keskittyneet etsimään eroja naisten ja miesten välillä, mutta merkittäviä eroja ei kuitenkaan ole löydetty montakaan. Sosiaalipsykologisissa tutkimuksissa on huomattu, että miesten ja naisten tunnuspiirteet ovat enemmänkin päällekkäisiä kuin erillään olevia. Tutkimuksia sukupuolten välisistä eroista jatketaan, vaikka yhtä hyvin voisi tutkia samankaltaisuuksia sukupuolten välillä tai sukupuolten erilaisia variaatioita. (Hollander ym. 2011, 14-15.) Monet asenteet miehistä ja naisista heijastuivat myös sosiaalitieteisiin, vaikka niitä väitettiin objektiivisiksi. Monet merkittävät varhaisen psykologian ja sosiologian tutkijat olivat miehiä. Tutkimukset persoonallisuuden kehittymisestä, moraalista päättelystä ja käyttäytymismalleista kohdistuivat miehiin ja poikiin. Vaikka myöhemmin huomattiinkin, etteivät tulokset sopineet naisiin ja tyttöihin, niitä harvemmin muutettiin. (Lindon 2006, 46.)

Toisaalta nais- ja mieshormonien eli testosteronin ja estrogeenin keskinäinen suhde vaikuttaa myös yksilön keskimääräisiin ominaisuuksiin. Testosteroni lisää esimerkiksi aggressiivista käyttäytymistä ja estrogeeni lisää taipumusta alistuvuuteen. Hormonit eivät kuitenkaan ”pakota” yksilöä käyttäytymään tietyllä tavalla. (Cacciatore 2007, 96.)

Sosialisaatiolla on suuri merkitys varhaislapsuudesta lähtien. Poikiin ja tyttöihin liitetään erilaisia toiveita ja odotuksia, jotka osittain kumpuavat lapsen sukupuolesta. Poikia ja tyttöjä saatetaan myös hoitaa eri tavoilla, esimerkiksi pukemalla eri tavalla ja erilaisiin vaatteisiin. Lapsen ympäristöltä saama palaute ja ympäristön odotukset muovaavat lapsen sukupuoli-identiteettiä sekä kokemusta itsestään sukupuolisena olentona. Lapsi alkaa samaistua samaa sukupuolta olevaan vanhempaansa noin 2-3 vuoden ikäisenä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 105.)

Sosialisaatio tarkoittaa prosessia, jonka seurauksena yksilö kasvaa yhteiskunnan jäseneksi. Yksilöä sosiaalistetaan oman yhteisönsä ja kulttuurinsa maailmankuvaan, arvoihin ja toimintatapoihin, mutta hän on myös prosessissa aktiivinen osapuoli. (Helkama ym. 2015, 51—56.) Sosialisaatioprosessin aikana yksilö omaksuu sukupuolimallit ja -roolit vanhemmiltaan, koulusta, mediasta ja ylipäättään omasta yhteiskunnastaan.

Sukupuolistereotyypit ovat voimakkaita yleistyksiä tietyn sukupuolen ihmisistä. Nämä uskomukset eivät välttämättä perustu faktoihin, eikä henkilökohtaisiin kokemuksiin. Sukupuolistereotyypit eivät vihjaa, että yksilön tulisi käytökseltään olla tietyn kaltaisia tai että ne olisivat edes hyödyllisiä. Sukupuolistereotyypit ovat vain yksinkertaistuksia ja uskomuksia tyypillisestä miehestä ja naisesta ja heidän fyysisistä ominaisuuksistaan, tyypillisestä käyttäytymisestä ja persoonallisuudesta. (Hollander ym. 2011, 19—20.)

Sinkkonen painottaa (2012, 240—241), ettei lapsia tulisi koskaan ohjata sukupuolistereotyyppiseen leikkiin, mutta lapset näyttävät leikkivän sukupuolelleen tyypillisiä leikkejä, vaikka heitä ei olisi niihin ohjattukaan. Sinkkosen mukaan pojat mittelevät yleensä voimiaan ja kilpailevat, tyttöjen leikeissä keskeistä on vuorovaikutus ja ihmissuhteiden luominen. Sinkkonen toteaa, etteivät kaikki lapset mahdu näihin muotteihin, ja leikille onkin ominaista luova anarkia ja rajojen rikkominen. Voidaan kysyä,

onko lapsilla sisäsyntyinen taipumus tiettytyyppiseen toimintaan sukupuolensa perusteella, vai vaikuttaako sosialisatioprosessi jo varhain voimakkaasti lapseen muokaten esimerkiksi lapsen leikkejä sukupuolittuneeksi. Itse uskon, että sosialisatioprosessi vaikuttaa jo hyvin varhain lapseen ja ohjaa esimerkiksi sukupuolen ilmaisemista, leikkejä ja käyttäytymistä.

Heteronormatiivisuus tarkoittaa sitä, miten puheessa ja ajattelussa heteroseksuaalisuudesta sekä kahdesta sukupuolesta muodostetaan oletusarvo, ainoa hyväksytty ja tavoiteltava malli (Rossi 2015, 15). Muun muassa Butler (2008, 52) käytti lähes vastaavaa termiä *heteroseksismi*, joka tarkoittaa enemmänkin sellaista asetelmaa, jossa kaikkia hetero- ja cisnormin ulkopuolella olevia kohdellaan aina huonompina, ei toivotuina ja heitä myös syrjitään aktiivisesti. Cis-etuliite tulee latinasta ja tarkoittaa tämänpuoleista ja se on vastakohta trans-etuliitteelle, joka tarkoittaa tuolla puolella olevaa tai ylittämistä. Transtukipisteen (Viitattu 11.1.2018) mukaan heteronormatiivisuus tarkoittaa sellaista ajattelutapaa, jossa heteroseksuaalisuus on aina parempi ja toivotumpi seksuaalinen orientaatio. Cissukupuoli tarkoittaa heidän mukaansa päinvastaista transsukupuoliselle, eli cissukupuolinen henkilö on syntymässään määritelty oikeaan sukupuoleen. Cisnormatiivisuus tarkoittaa näin ollen sitä, että yhteiskunnassamme on malli ja vallitseva ajattelutapa siitä, että jokainen henkilö on syntymässään määritelty oikeaan sukupuoleen. Heteroseksismi rinnastuu enemmänkin rasismiin tai seksismiin.

4 SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖT

Tässä luvussa kerrotaan intersukupuolisuudesta, transsukupuolisuudesta, androgyynisuudesta, sukupuolettomuudesta ja muunsukupuolisuudesta. Dewanin ja Kumarin (2017, 856) mukaan mies—nainen kahtiajako on aiheuttanut vahinkoa erityisesti sukupuolivähemmistöille. Heidän mukaansa sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kokevat mielenterveyden ongelmia, kuten ahdistusta, masennusta ja syömishäiriöitä sekä intersukupuolisten henkilöiden perheet saattavat kokea häpeää, vihaa ja masennusta. Sukupuolivähemmistöön kuuluvien suurempi riski sairastua psyykkisesti johtuu todennäköisesti yhteiskunnan ahtaista sukupuolirooleista, odotuksista ja näkemyksestä, jossa sukupuoli mielletään ainoastaan biologisena totuutena.

4.1 Intersukupuolisuus

Jos vauvan biologista sukupuolta ei saada selville fyysisistä ominaisuuksista, kutsutaan vauvaa intersukupuoliseksi. Suomessa syntyy noin 2—8 intersukupuolista lasta vuosittain. (Nousiainen, 2.1.2016.) Suomessa syntyy vuosittain hieman alle 60 000 lasta (Väestöliitto, [viitattu 6.7.2017]). Intersukupuolisia lapsia on siis noin 0,01 prosenttia väestöstä. Vuonna 2015 varhaiskasvatuksessa oli 68 prosenttia 1—6-vuotiaista lapsista, eli 245 650 lasta (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 29.12.2016). Varhaiskasvatuksessa olevista lapsista noin 25 on intersukupuolisia. 1—6-vuotiaita lapsia Suomessa on noin 361 250, heistä noin 36 on intersukupuolisia.

”Intersukupuolinen” ei ole lääketieteen kansainvälisessä diagnoosiluettelossa. Intersukupuoli-sanaa käytetään kuvaamaan monenlaisia tiloja, joissa ihmiskehon anatomiasa sekoittuu piirteitä molemmista sukupuolista (Nousiainen, 2.1.2016.)

Aarnipuun (2008, 70) mukaan on epäselvää, voidaanko intersukupuolisuutta edes laskea sukupuolivähemmistöihin, koska kaikki intersukupuoliset henkilöt eivät näe tilansa liittyvän suoraan sukupuoleen, vaan he näkevät sen sairautena tai vammaana, joka kohdistuu sukuelimiin, sukupuolikromosomeihin ja murrosikään. Aar-

nipuu (2008, 70) kertoo, että lääkärit eivät mielellään puhu epäselvästä sukupuolesta, koska aihe on kulttuurisestikin hankala. Tripodikin (2014, 40) toteaa, että länsimaisessa ajattelussa ja kulttuurissa sukupuoli on jaoteltu melko tiukastikin kahteen ja perusteltu sitä luonnonlaeilla.

Intersukupuolisuutta on tavattu kaikissa kulttuureissa kaikkina aikoina. Intersukupuolisuus havaitaan yleensä heti lapsen synnyttyä tai myöhemmin kasvun ja kehityksen aikana. Suomessa intersukupuolinen lapsi kasvatetaan yleensä tyttönä tai poikana (Transtukipiste [viitattu 8.7.2017]). Intersukupuolinen henkilö voi perintökijöidensä mukaan olla poika, mutta hänellä on kuitenkin enemmän tai yhtä paljon tyttöihin liitettyjä ulkoisia tai sisäisiä ominaisuuksia (Cacciatore 2007, 96). Intersukupuolisuus terminä kuvaa siis hyvin monenlaisia tiloja, jotka liittyvät siihen, ettei henkilön sukupuolen fyysiset piirteet mahdu yksinkertaisesti naisen tai miehen yleisiin piirteisiin. Intersukupuolisuudessa variaatioita saattaa esiintyä esimerkiksi sukuelimissä, suk rauhasissa, sukupuolihormoneissa tai muissa piirteissä, jotka eivät mahdu ideaan miehen ja naisen fyysisistä piirteistä. Sukupuolikromosomeissa variaationa saattaa olla esimerkiksi XXY-tyyppi. Miehellä yleensä sukupuolikromosomit ovat XY ja naisella XX. (Dewan & Kumar 2017, 856.)

Intersukupuolisuutta voidaan pitää kehityksen häiriönä tai sukupuolen kehityksen, anatomian ja fysiologian luonnollisena vaihteluna yksilöiden välillä. Jälkimmäinen ajatus on koko ajan vahvistumassa. Terveysalalla käydään intersukupuolisuudesta ammatillista ja eettistä keskustelua. Intersukupuolisuutta hoidetaan hormonihoidoin ja kirurgisin toimenpitein vahvistaen joko tyttö- tai poikatyypin piirteitä (Cacciatore 2007, 96; Transtukipiste, [viitattu 8.7.2017]). Kuitenkin, jos ajatellaan, ettei intersukupuolisuus ole kehityksen häiriö, eikä siitä aiheudu hengenvaaraa lapselle, eivät kyseiset hoidot ole mitenkään välttämättömiä. Tyttö- ja poikatyypisten piirteiden vahvistaminen ja intersukupuolisuuden ”korjaaminen” on muuttumassa, koska valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE on suositellut keväällä 2016, että lapsen itsemääräämisoikeutta kehoonsa ja sukupuoleensa vahvistetaan hoidoissa. (Transtukipiste, [viitattu 8.7.2017]).

Intersukupuoliset henkilöt toivovat itse, että ihmisen itsemääräämisoikeutta kunnioitettaisiin ja lapselle tehtäisiin ainoastaan välttämättömät lääketieteelliset toimenpi-

teet (Aarnipuu 2008, 69). Kyse on siis ennen kaikkea itsemääräämis- ja itsemäärittelyoikeudesta. Lapsen tulisi saada kasvaa niin vahvaksi, että voi itse kertoa oman sukupuoli-identiteettinsä ja sen jälkeen olisi mahdollista suorittaa tarvittavat toimenpiteet tai jättää tekemättä. Aarnipuun (2008, 69) mukaan vanhempia tulisi auttaa hyväksymään lapsensa intersukupuolisuus, anatomian ainutlaatuisuus ja selittää vanhemmille, että lapsellakin on itsemääräämisoikeus, jota tulisi kaikessa päätöksenteossa kunnioittaa ja huomioida.

Cacciatoren (2007, 96) mukaan henkilön tulisi itse voida vanhempana päättää mahdollisesta hoitojen käyttämisestä tai niiden käyttämättä jättämisestä. Hänen mukaansa tärkeintä olisi kuitenkin lisätä suvaitsevaisuutta ja tietoa siitä, ettei tarkka kahtiajako sukupuolten välillä ole totta, vaan välimuodot ovat mahdollisia, eikä intersukupuolisuus rajoita henkilöä välttämättä millään lailla. Monesti intersukupuolisuuden korjaaminen on johtanut sukupuoli-identiteetin ristiriitaan, koska leikkaukset on tehty kuuntelematta lapsen mielipidettä. Useimmat ihmiset ovat korjanneet sukupuolensa uudelleen aikuisiässä (Yle Uutiset 20.4.2012).

Aarnipuun (2008, 70) mukaan intersukupuoliset henkilöt, joita on lääketieteellisesti operoitu tiettyyn sukupuoleen pienenä lapsena, kertovat aikuisena samankaltaisesta häpeän tunteesta, jota kokevat lapsena raiskatut henkilöt. Aarnipuun mukaan kokemukset ovat samankaltaisia, koska molempiin liittyy esimerkiksi ruumiillisen koskemattomuuden häpäiseminen. Aarnipuun mukaan tällaiset kokemukset saattavat vääristää henkilön kokemusta omasta ruumiistaan. Intersukupuolisuus ei tuota automaattisesti tiettyä sukupuoli-identiteettiä (Aarnipuu 2008, 70), kuten ei myöskään mies- tai naissukupuolikaan.

4.2 Transsukupuolisuus

Tutkimusten mukaan masennus ja mielenterveyden ongelmat ovat transihmisillä keskivertoa ihmistä yleisempiä (Aarnipuu 2008, 79). Aarnipuun (2008, 79) mukaan tämä johtuu erityisesti sukupuoliristiriidasta sekä ympäröivän yhteiskunnan asenteista. Hänen mukaansa toiset oireilevat enemmän kuin toiset ja oireilun laatuun vaikuttaa esimerkiksi voimavaratekijät, joita henkilö on saanut perheeltä tai läsnäolevilta aikuisilta.

Lääketiede määrittelee transsukupuolisuuden persoonallisuus- ja käytöshäiriöihin, eli sairaudeksi. Transsukupuolisuudesta käytetään virheellisesti monissa lääketieteen kirjallisuudessa ja laissa käsitettä transseksuaalisuus. Tämä johtuu pääosin siitä, että englanniksi kielen *transsexual* on käännetty virheellisesti. Sukupuolen korjausprosessiin saatetaan myös virheellisesti viitata ”sukupuolen vaihtamiseen”. (Aarnipuu 2008, 72.)

Transsukupuolisuus tarkoittaa sukupuoliristiriitaa, eli ihminen tuntee, ettei hänen sukupuoli-identiteettinsä vastaa biologista sukupuolta. Kokemukset sukupuoliristiriidasta vaihtelevat yksilöiden välillä. (Aarnipuu 2008, 72; Transtukupiste, [Viitattu 10.7.2017].) Cacciatore (2007, 190) tiivistää asian hyvin: transsukupuolinen henkilö kokee, että biologinen sukupuoli on eri kuin kokemus sukupuolesta. Henkilöllä voi olla vahva tunne lapsesta lähtien, että on toista sukupuolta ja toivoo olevansa tai muuttuvansa toiseen sukupuoleen. Henkilö saattaa kokea epävarmuutta, ulkopuolisuutta ja vierautta omasta kehostaan tai hän saattaa tuntea itsensä muuten erilaiseksi, mutta ei tiedä tai osaa nimetä tunnetta. Henkilöllä saattaa olla tunne, että kehossa on jotain liikaa, kuten penis ja kivekset tai liian vähän, jolloin henkilö saattaa haluta naistyyppiset rinnat. Henkilö saattaa tuntea epätoivoa omasta fyysisyydestään tai väärässä sukupuoleessa nähdyn tulemisesta. Henkilöstä sukupuolirooli-dotukset saattavat tuntua loukkaavilta ja turhauttavilta. (Transtukupiste [Viitattu 10.7.2017].)

Transsukupuoliset henkilöt voivat käydä läpi sukupuolenkorjausprosessin, mutta sukupuolen juridisen vahvistamisen edellytyksenä on lisääntymiskyvyttömyys. Suomi on ainoa Pohjoismaa, jossa edellytetään juridista sukupuoltaan korjaavan henkilön olevan steriloitu tai muuten lisääntymiskyvytön. (Yle, 30.6.2017.)

Cacciatoren (2007, 97) mukaan transsukupuolisuuden taustalla voi olla monia syitä, eikä syy transsukupuolisuuteen selviä välttämättä koskaan. Cacciatore painottaa, ettei transsukupuolisia henkilöitä tule koskaan sanoa transseksuaaleiksi, koska kyseessä ei ole seksuaalisen orientaation muoto ja termin käyttö pyrkii seksualisoimaan sukupuolen.

Alle kouluikäisistä lapsista ei puhuta lääketieteen näkökulmasta vielä transsukupuolisina. Saatetaan puhua sukupuoltaan epätyypillisesti ilmaisevista lapsista. Vaikka

lapsi ilmaisisi sukupuoltaan sukupuoliodotusten ja -oletusten vastaisesti, ei se tarkoita, että lapsesta tulisi myöhemmällä iällä transsukupuolinen. Kaikki transsukupuoliset eivät myöskään ole ilmaisseet sukupuoltaan epätyypillisesti lapsena (Trasek [viitattu 14.7.2017].)

Transsukupuolisuuteen sekoitetaan herkästi transvestisuus. Transvestiitti on henkilö, joka on tyytyväinen omaan sukupuoleensa, mutta aika ajoin haluaa pukeutua vastakkaiselle sukupuolelle tyypillisiin vaatteisiin ja käyttää vastakkaisen sukupuolen roolia. (Cacciatore 2007, 190.)

Cissukupuoli on transsukupuolen vastakohta Trasek ry:n ([Viitattu 15.11.2017]) mukaan, eli cissukupuoli tarkoittaa tilaa, jossa ihminen on tyytyväinen hänelle syntyvässä määriteltyyn sukupuoleen ja biologinen sukupuoli vastaa henkilön omaa sukupuoli-identiteettiä.

4.3 Sukupuolettomuus ja muunsukupuolisuus

Transtukipisteen ([Viitattu 18.1.2018]) mukaan muunsukupuolisuus tarkoittaa sukupuoli-identiteettiä, jota ei voida yksiselitteisesti määritellä mieheksi tai naiseksi. Muunsukupuolisella henkilöllä saattaa olla oma, henkilökohtainen termi, jolla hän kuvaa sukupuoltaan.

Suomen kielessä käytettiin ennen termiä transgender, mutta sen käyttö ei ole kovin vakiintunut. Jotkut henkilöt saattavat käyttää sitä kuvaamaan omaa sukupuoli-identiteettiä, mutta joissakin paikoissa se ymmärretään kattoterminä, jolla tarkoitetaan kaikkia transihmisiä. Koska käsite transgender on hyvin monitulkintainen, ruvettiin termiä muunsukupuolinen käyttämään selkeyden vuoksi. Muunsukupuolisuus tarkoittaa sukupuoli-identiteettiä, joka ei kuulu binääriseen nais-miesjaotteluun. (Transtukipiste, [Viitattu 18.1.2018].)

Aarnipuun (2008, 79) mukaan termien transgender, sukupuoleton ja muunsukupuolinen ohella voidaan käyttää myös termiä androgyyni. Androgyyni tarkoittaa identiteettiä, jossa ihminen kokee olevansa hyvin maskuliininen ja hyvin feminiininen yh-

täaikaisesti. Henkilö on tavallaan sukupuoli-identiteetiltään intersukupuolinen. Sukupuoleton henkilö taas ei koe olevansa selkeästi kumpaakaan sukupuolta, vaan haluaa vältellä kaikkea sukupuolittamista. (mts. 79.)

Muunsukupuolinen identiteetti ei ole välttämättä pääteltävissä ulkoisesta olemuksesta, kuten ei myöskään transsukupuolisuus. Muunsukupuolinen henkilö saattaa tarvita sukupuolenkorjausleikkausta, mutta näin ei ole kaikkien kohdalla, koska muunsukupuolisuus koskee varsin monenlaisia kokemuksia ja identiteettejä. (Aarnipuu 2008, 79; Transtukipiste [Viitattu 18.1.2018].) Jos henkilö kokee tarvitsevansa korjaushoitoa, ilman hoitoon pääsyä ja diagnoosia kokemus ristiriidasta saattaa olla hyvin paha ja elämänlaatu saattaa romahtaa hyvin huonoksi (Aarnipuu 2008, 79).

5 SUKUPUOLI VARHAISKASVATUKSESSA

Tässä luvussa perehdytään siihen, mitä sukupuolittuneisuus tarkoittaa ja miten se näkyy varhaiskasvatuksen arjessa. Lisäksi määritellään sukupuolisensitiivisyys ja miten sitä kyetään hyödyntämään varhaiskasvatuksen arjessa. Tässä luvussa määritellään, mitä varhaiskasvatus on ja miten varhaiskasvatusta ohjaavat lait, asetukset ja asiakirjat ottavat kantaa sukupuolisensitiivisyyteen varhaiskasvatuksessa. Lisäksi luvussa tarkastellaan lapsen oikeuksia suhteessa sukupuoleen, sukupuolen ilmaisuun ja -identiteettiin.

5.1 Sukupuolisensitiivisyys ja varhaiskasvatusta ohjaavat lait, asetukset ja asiakirjat

Varhaiskasvatus määritellään Varhaiskasvatuslaissa (L 19.1.1973/36) ja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa 2016. Varhaiskasvatuslaissa (L 19.1.1973/36) varhaiskasvatus määritellään seuraavasti:

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) todetaan, että varhaiskasvatus on osa suomalaista koulujärjestelmää. Varhaiskasvatus on yhteiskunnallinen palvelu, jonka tehtävänä on edistää lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista. Varhaiskasvatus edistää lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä toimii yhteistyössä huoltajien kanssa ja tukee huoltajia kasvatuksessa. Varhaiskasvatus rakentaa ja lujittaa lasten aktiivista toimijuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa ja mahdollistaa huoltajien osallistumisen työelämään tai opiskeluun. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 14.)

Uudessa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa painotetaan entistä enemmän pedagogiikkaa ja varhaiskasvatuksen keskeistä roolia koko elämän jatkuvassa oppimisprosessissa. Lapsuus on ajanjakso, joka ei ole välivaihe, vaan kokonainen ja

arvokas ajanjakso. Opetuksella tarkoitetaan kannustamista, jossa huomioidaan lapsen yksilölliset mielenkiinnon kohteet, tuen tarve ja yksilölliset taidot. (Ahonen 2017, 20.)

Varhaiskasvatuksen ja sukupuolisensitiivisyyteen liittyviä keskeisiä lakeja, asetuksia ja asiakirjoja ovat Varhaiskasvatuslaki (L 19.1.1973/36), Perustuslaki (L 11.6.1999/731), Laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta (L 8.8.1986/609), Lapsen oikeuksien sopimus, Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016.

Opetushallituksen ([Viitattu 15.11.2017]) mukaan varhaiskasvatus on suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, hoidon ja opetuksen muodostamaa kokonaisuutta. Opetushallituksen kanta on, että varhaiskasvatuksessa painottuu erityisesti pedagogiikka. Opetushallituksen mukaan varhaiskasvatusta voidaan järjestää varsin monenlaisissa paikoissa, kuten perhepäivähoidossa, päiväkodissa tai kerho- ja leikkitoimintana, jotka ovat muuta varhaiskasvatusta.

Päivähoitoa voivat saada lapset, jotka eivät vielä kuulu oppivelvollisuuden piiriin tai erityisissä olosuhteissa, joissa lasten hoitoa ei voi muulla tavoin järjestää (L 19.1.1973/36). Varhaiskasvatuslain 2a § todetaan varhaiskasvatuksen tehtäväksi muun muassa lapsen iän ja kehityksen mukaisen kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen, terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen, lasta kunnioittavan toimintatavan turvaaminen, yhdenvertaisten mahdollisuuksien antaminen, sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen, lapsen ohjaaminen eettisesti vastuulliseen toimintaan, ohjaaminen toisten ihmisten kunnioittamiseen.

Perustuslaissa (L 11.6.1999/731) kielletään asettamasta ketään ilman hyväksyttävää syytä eriarvoiseen asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vammaisuuden, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lasta tulee siis kohdella tasa-arvoisena yksilönä, eikä häntä saa asettaa eriarvoiseen asemaan sukupuolensa, sukupuolen ilmaisunsa tai -identiteettinsä takia eriarvoiseen asemaan.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 29. artiklassa kerrotaan, että koulutuksessa tulee pyrkiä siihen, että muun muassa lapsen persoonallisuus, ruumiilliset ja henkiset valmiudet on mahdollista kehittää niin pitkälle kuin mahdollista (Unicef, [Viitattu

18.1.2018]. Sukupuoli-identiteetti on osa persoonaa (Cacciatore 2007, 94—95), eli koulutuksella tulee siten varmistaa, että lapsella on mahdollisuus myös sukupuoli-identiteetin täyteen kehittämiseen.

Ihmisoikeuksien yleismaallisen julistuksen (Suomen YK-liitto, [Viitattu 18.1.2018]) 1. artiklassa kerrotaan, että ihmiset syntyvät tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Opetuksessa tämä tulisi huomioida siten, että kaikki sukupuolen ilmaisun tavat, sukupuoli-identiteetit ja kaikki kokemukset omasta, henkilökohtaisesta sukupuolesta tulisi kohdata tasavertaisesti ja mahdollisuus niiden täysivaltaiseen kehittymiseen pitäisi olla tasavertainen.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016, 30) ottaa suoraan kantaa siihen, että varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016, 39) edellyttää henkilöstöltä herkkyyttä, ammattitaitoa ja sukupuolisensitiivisyyttä huomata lasten leikkialoitteita ja vastata niihin asianmukaisella tavalla. Leikkialoite tarkoittaa sitä, että lapsi sanallisesti, äännähdyksin tai kehollaan ilmaisee kiinnostuksensa jotain leikkiä kohtaan. Varhaiskasvattajan on tällöin vastattava leikkiin siten, että leikki mahdollistuu. Sukupuolisensitiivisyys tässä viitekehyksessä tarkoittaa sitä, että varhaiskasvattaja ei tarjoa sukupuolistereotyyppistä leikkiä, ellei lapsi sitä varta vasten tahdo leikkiä. Varhaiskasvattajan täytyy myös aktiivisesti tutkia omaa ajatusmaailmojaan ja etsiä niistä sukupuolittuneisuuksia, jotka voivat vaikuttaa lapsen ohjaamiseen.

Uusin varhaiskasvatussuunnitelman perusteet painottaa melko vahvasti osaamista sukupuolisensitiivisyydessä. Varhaiskasvatuksen henkilökunnalla ei kuitenkaan välttämättä ole sellaista osaamista, jota varhaiskasvatussuunnitelman perusteet edellyttävät. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet kannustaa myös rikkomaan sukupuolistereotyyppioita. Sukupuolistereotyyppioita voidaan rikkoa rakentamalla tarkoituksenmukaisia oppimisympäristöjä. Tarkoituksenmukaiset oppimisympäristöt ovat sellaisia, jotka eivät aseta esimerkiksi perinteisen poikatyypisiä tai tyttötyypisiä leikkejä eriarvoiseen asemaan. Tällainen tilanne saattaa syntyä, jos keittiöleikit on siirretty perimmäiseen nurkkaan ja autorata komeilee keskellä leikkihuonetta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 32.)

5.2 Sukupuolittuneisuus osana arkea

Kasvattajan omat kokemukset siitä, miten häntä on kohdeltu tyttönä, poikana, naisena tai miehenä saattavat siirtyä hänen omaan kasvatustyöhönsä. Siksi onkin tärkeää, että kasvattaja toimii reflektiivisellä otteella omassa työssään ja pohtii muun muassa sitä, ohjaavatko stereotyyppiset käytännöt kasvattajan työtä. (Ylitapio-Mäntylä 2011, 275.) Lapset ovat oppineet sukupuolelleen tyypillisen ”oikean” toiminnan tarkkailemalla muita. Jakoja, järjestystä ja sääntöjä luovat sekä aikuiset että lapset, mutta monesti aikuiset asettavat ja lapset rikkovat sukupuolittuneita järjestyksiä, käytäntöjä ja jakoja. Erityisesti, jos pojat toimivat sukupuolelleen epätyypillisesti, herättää se aikuisissa ihmetystä. Erilainen pukeutuminen tai tyttömäisinä pidetyt leikit saavat aikuiset hämmentymään. (mts. 277.) Aikuisilla on lähes pakonomainen tarve saada henkilön sukupuoli selville. Ihmiset tarkkailevat yksilön vaatetusta ja ulkoista tyyliä. Pukeutumisella on tärkeä asema sukupuolen viestimisessä: tytöillä hyväksytään hameet ja vaaleanpunaiset vaatteet, kun taas poikien vaatteet ovat tummia ja pojan pukeutuminen mekkoon tai kirkkaisiin väreihin aiheuttaa kummastusta. Kauppojen hyllyt konkretisoivat sukupuolittuneisuutta siten, että tyttöjen ja poikien vaatteet ja lelut on visusti ja näkyvästi erotettu toisistaan. (mts. 278—279.)

Päiväkodissa sukupuolittuneisuus näkyy kirjoittamattomina sääntöinä. Poikien ei ole esimerkiksi pakko osallistua askarteluun, päinvastoin pojat saattaisivat vapaaehtoisella osallistumisellaan rikkoa kirjoittamatonta sääntöä. Poikien lelut ovat monesti Star Wars -legoja, merirosvoleluja ja ritariasusteita ja tyttöjen nukkeja, Bratzeja ja Belville-legoja. Tyttöjen leluja yhdistävät hoivaleikit. Lasten ohjaaminen leikkitiloihin on usein myös sukupuolittunutta, koska pojat ohjataan tilaan, jossa on mahdollista purkaa fyysistä energiaa ja tytöt ohjataan tilaan, jossa on mahdollista leikkiä nukkekotileikkejä tai piirtää prinsessoja. Pojille annetaan myös enemmän tilaa liikkua rajojen äärialueilla. Kasvattajat ajattelevat sukupuolittuneesti, että pojat leikkivät suuria, äänekkäitä leikkejä, tytöt hiljaisia ja pieniä leikkejä. Kasvattajat toistavat näitä stereotypioita luokittelemalla leikit tyttöjen ja poikien leikeiksi ja korostamalla niiden eroja. (Ylitapio-Mäntylä 2011, 279.)

Lasten ”vääränlainen” käyttäytyminen tai ”väärät” leikit ja pukeutuminen aiheuttavat ihmetystä aikuisissa, vaikka lapset eivät niitä ihmettelekään. Lapset kyseenalaistavat toiminnallaan aktiivisesti vallitsevia normeja ja stereotypioita, mutta aikuiset ovat menettäneet avarakatseisuutensa. Länsimaiselle ihmiselle on luonnollista jakaa ilmiöt ja asiat kahtiajakoisesti. Mikäli jokin rikkoo normia, yrittääkin olla kahtiajakoisessa järjestelmässä väärällä puolella, leimaamme sen poikkeavaksi. Samalla lailla luokittelemme lelut, vaatteet, leikit ja toiminnan kuuluvaksi feminiinisyyteen tai maskuliinisuuteen, pojalle tai tytölle, vaikka leluilla, leikeillä, vaatteilla ja toiminnalla ei sinällään sukupuolta olekaan. (Ylitapio-Mäntylä 2011, 278—279.)

Poikia ja tyttöjä kohdellaan myös vuorovaikutuksellisesti ja kasvatuksellisesti eri tavoilla. Poikia esimerkiksi kehuaan enemmän kuin tyttöjä, mutta tämä ei tarkoita sitä, että kaikki poikia kehattaisiin tai kaikki tytöt jäisivät ilman kehuja. Kehuminen on tärkeää kasvavalle lapselle, koska se on ennen kaikkea ympäristön palautetta siitä, mikä on toivottua käytöstä. Kehujen määrä eri sukupuolten kohdalla on tietenkin tärkeä tutkimuskohde, mutta on tärkeä tiedostaa myös kehujen erilaiset kohteet ja vaikuttaako niihin kehattavan sukupuoli.

Tiina Teräksen (2012, 104-107) tutkimuksesta käy ilmi, että pojat saavat enemmän kehuja pukeutumis- ja riisuutumistilanteissa kuin tytöt. Hänen mukaansa kasvattajat ovat perustelleet tätä sillä, että tytöt kypsyvät nopeammin, eivätkä he tarvitse pukeutumis- ja riisuutumistilanteissa yhtä paljoa huomiota kuin pojat, eli tyttöjen itsenäistä selviytymistä pidetään itsestäänselvyytenä. Tutkimuksen mukaan ruokailussa tyttöjä kehattiin hyvistä ruokailutavoista, kun taas poikia lautasen tyhjäksi syömisestä. Ruokailutilanteessa tyttöjä toruttiin esimerkiksi suun pyyhkimisestä kämmenselkään ja poikia kehattiin oma-aloitteisuudesta, jos he voitelivat leivän itse. Tyttöjä kehattiin poikia enemmän avustustilanteissa, ottaen huomioon vallitsevat stereotypiat, tämä ei ole mitenkään ihmeellistä, sillä tytöt toimivat usein apulaisen ja huolehtijan rooleissa. Poikien vaatetuksissa kehattiin erityisesti hurjia paitoja tai formula-asua, kun taas tyttöjen saamat kehut kohdistuivat sievään mekkoon. Poikien persoonassa ja luonteessa kehattiin erityisesti fiksuutta, viisautta, tarkkaavaisuutta ja rohkeutta, tyttöjä kehattiin ahkeruudesta.

Kehumisella ohjataan lapsia tiettyyn käyttäytymiseen. Tavallaan ”oikeasta” omalle sukupuolelle tyypillisestä käyttäytymisestä palkitaan kehumalla. Lapset oppivat sitten, minkälainen käyttäytyminen on omalle sukupuolelle hyväksyttävää. Lapset saattavat myös ajatella, että biologinen sukupuoli on hyvin merkittävä osa minuutta ja elämää ylipäätään, vaikka käytännössä biologisella sukupuolella ei ole suurta merkitystä, koska se ei muun muassa Butlerin (2008, 51) mukaan vaikuta merkittävästi persoonaan, käytökseen, pukeutumiseen tai muuhunkaan, vaan ympäristö muokkaa sukupuolen esitystä (mm. Pirskanen 2006, 95-96, 108), eikä tietynlaista käytöstä tai pukeutumista voi yleistää koskemaan vain tiettyä sukupuolta (Cacciatore 2007, 94). Sosiaalinen sukupuoli ei ole biologisen sukupuolen seuraus.

Alasuutari (2016, 127—141) seurasi varhaiskasvattajien ja vanhempien välisiä varhaiskasvatussuunnitelmakeskusteluja, tai tuttavallisemmin vasukeskusteluja. Hänen keskeinen kysymyksensä on, millaiseksi poikana ja tyttönä olemisen käsikirjoitus muotoutuu lapsen vasukeskusteluissa. Alasuutari erotti keskusteluista kolmenlaista puhetta sukupuolesta. Puhe saattoi olla sukupuolineutraalia tilanteissa, jossa sukupuolta ei nosteta keskustelussa esiin. Sukupuolineutraalia puhetta esiintyi erityisesti lasten päivää kuvaavassa puheessa. Toinen puheenmuoto tai -tapa oli lasten työttöly tai pojittelu, joka tarkoittaa sitä, että sukupuoli nostettiin esiin silloin, kun sen olisi yhtä hyvin voinut jättää mainitsemattakin. Kolmannessa puhettavassa sukupuolelle annetaan erityinen merkitys lasta koskevassa kerronnassa. Tulkintoja sukupuolesta ja sukupuolittuneita tulkintoja tuotetaan erityisesti puhuttaessa lapsen leikkikavereista ja leikistä tai lapsen haastavasta käyttäytymisestä. Tutkimuksessa havaittiin, että puhuttaessa lapsen leikkikavereista, oletuksena oli, että leikkikaverit ovat samaa sukupuolta, ja jos leikkikaverit olivat eri sukupuolta, asia vaati jonkinlaisen selityksen. Lapsen haastavasta käytöksestä puhuttaessa, tilannetta saatettiin keventää liittämällä loppuun sukupuolittunut oletuksen esimerkiksi poikien yleisemmästä ja ”normaalimmasta” haastavasta käyttäytymisestä.

Varhaiskasvatus on rakenteiltaan jo sukupuolittunut, koska suurin osa varhaiskasvattajista on naisia, mikä johtaa siihen, että lastenhoito, opetus, kasvatus ja hoiva nähdään naisten tekemänä työnä. Ahosen (2017, 20) mukaan kasvattajien yleistyksillä on vaikutusta varhaiskasvatuksen toimintaan ja kasvatustyössä erityisesti

asenteet ja arvot välittyvät lapselle. Arvoista ja asenteista voi muodostua stereotyyppioita, jotka vaikuttavat lapseen ja lapset siirtävät näitä yleistyksiä taas eteenpäin.

Varhaiskasvatuksessakin on tärkeää antaa lapselle mallia molemmista sukupuolista, koska lapsi oppii matkimalla (Cacciatore 2007, 188.) Lapsen on tärkeä saada mallia molemmilta sukupuolilta, mutta mallien on tärkeää olla monenlaisia, koska on monta tapaa olla mies ja nainen. Kasvattajien tulee antaa myös lapselle vapautta ilmaista ja pohtia sukupuoltaan. Tämä edellyttää sensitiivisyyttä sen suhteen, kun alkaa näyttää siltä, että lasten ryhmässä asettamat rajat sosiaaliselle sukupuolelle alkavat käydä ahtaiksi. (Cacciatore 2007, 97.)

5.3 Sukupuolisensitiivisyys ja tasa-arvokasvatus

Viime aikoina on puhuttu paljon sukupuolineutraaliudesta, kun on keskusteltu samaa sukupuolta olevien avioliitto-oikeudesta ja WC-tilojen sukupuolijaotteluista. Sukupuolineutraaliudesta ja sukupuolisensitiivisyydestä on puhuttu ikään kuin ne olisivat synonyymejä keskenään. Näin ei kuitenkaan ole, vaan näiden termien välillä on olemassa eronsa.

Sanakirjamääritelmän mukaan neutraali tarkoittaa tasapuolista, puolueetonta ja objektiivista (Nurmi, Rekiaro & Rekiaro 2009, 331). Kasvatuksessa ei kuitenkaan voida tavoitella neutraaliutta, koska lapsen erot jäävät silloin huomiotta, eikä lasten erilaisuutta kyetä näkemään. Neutraali ajattelu päinvastoin estää näkemästä kasvatuksen sukupuolittuneita käytänteitä arjessa. (Ylitapio-Mäntylä. 2012, 25.)

Sukupuolisensitiivisyys tarkoittaa taitoa tarkastella sukupuolta biologisen määrittelyn lisäksi sosiaalisen, kulttuurisen ja psyykkisen määrittelyn kautta. Sukupuolisensitiivisyyteen liittyy myös taito tarkastella omia ja toisten sukupuolittuneita käytänteitä ja toimia niiden suhteen reflektiivisesti. (Ylitapio-Mäntylä. 2012, 26.)

Pohjimmiltaan sukupuolisensitiivisyydessä on kyse myös jokaisen ihmisen kohtaamisesta yksilönä, hyväksymisenä ja erityisesti kasvatuksessa ehdottomasta rakastamisesta. Sukupuolisensitiivisyys kannustaa antamaan lapsille sukupuolesta riippumatta yhtäläiset mahdollisuudet kasvaa, kehittyä ja oppia. Kasvatusalalla tulee hyväksyä se tosiasia, ettei sukupuoli ole ainoastaan binäärinen, kuten tähän asti on

oletettu, vaan sukupuoli on todella moninainen, sukupuolta voidaan ilmaista hyvin moninaisesti ja sukupuoli on yksilöllinen, henkilökohtainen ominaisuus.

Termien sukupuolisensitiivinen ja sukupuolineutraali rinnalle on noussut sukupuoli-tietoinen-termi. Termi ”sukupuolitietoinen” (Opetushallitus, [viitattu 14.7.2017]) tarkoittaa kykyä tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa ihmisessä. Sukupuolitietoisessa kasvatuksessa ei yritetä sosiaalistaa lasta hänen ulkoisten sukupuolipiirteidensä mukaan, vaan tuetaan jokaisen lapsen yksilöllistä kiinnostuneisuutta ja persoonallisuutta. Sukupuolitietoinen kasvattaja tunnistaa yhteiskunnan, opetuksen ja kasvatuksen sukupuolittuneita rakenteita ja kyseenalaistaa ja purkaa näitä rakenteita aktiivisesti. Lapsia ohjataan siis yksilöllisen kiinnostuksen mukaan, ilman lapsen sukupuolesta nousevia oletuksia mahdollisista kiinnostuksen kohteista.

Tasa-arvokasvatusta on harjoitettava kokonaisvaltaisesti, mikä tarkoittaa sitä, että erilaisuutta tulee arvostaa. Kiinnostuksen kohteita ei saa esimerkiksi arvottaa sukupuolen perusteella (Cacciatore 2007, 100—101). Sinkkonen (2012, 240—241) tuo esiin, että tytöt leikkivät rauhallisempia ja keskustelelevampia leikkejä ja pojat riehakkaampia ja hierarkkisempia. Tyttöjen leikkejä ei saa leimata vaatimattomammiksi vain sen takia, koska ne näyttävät suppeammilta tai sisäänpäin kääntyneemmiltä, kun taas poikien leikit ovat yleensä ulospäin suuntautuvia (Cacciatore 2007, 101).

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa esittelen tutkimustuloksiani. Olen jaotellut luvut siten, että ensimmäisessä alaluvussa käsitellään sukupuoleen ja sukupuolittuneisuuteen liittyviä diskursseja ja seuraavassa alaluvussa käsitellään sukupuolisensitiivisyyteen liittyviä diskursseja.

6.1 Varhaiskasvattajien puheen diskurssit sukupuolesta

6.1.1 Sukupuolineutraali puhetapa

Sukupuolineutraalissa diskurssissa sukupuoli ei nouse mitenkään keskeiseksi, vaan se on yhdentekevä kuvattavan asian kanssa. Sukupuolineutraali diskurssi esiintyi monesti silloin, kun puhuja kuvasi lasten leikkiä, päiväkodin toimintaa tai ryhmää yleisesti. Vaikka leikin kuvaaminen oli sukupuolineutraalia, varhaiskasvattajat viittasivat myös poikien ja tyttöjen leikkeihin tai nimesivät jonkin tietyn leikin poikien tai tyttöjen leikiksi. Seuraavissa otteissa näkyy sukupuolineutraali diskurssi, kun puhutaan lasten leikeistä:

No on monenlaisia leikkejä on tota on laululeikkejä, on on tota liikuntaleikkejä, niitä on todella paljo että (...) että on on niitä että että on on monta eri teemaa niis mitä leikitään. (H1)

Majaleikkejä ja ja ja enimmäkseen siis ryhmässä leikkimistä et harvoin on sellasia lapsia jotka viihtyy niin ku yksin yksin ja sitten erilaisia ammattileikkejä ja kotileikit on of course aina ja tota niin niin no siinä ne varmaan on. (H2)

Kotileikkejä on paljo ja sitte on semmosia riehumisleikkejä ja ja autoleikkejä ja kaikenlaisia roolileikkejä. (H3)

Ulkona on paljon sellasia näitä rakennusleikkejä ja työleikkejä ja kovasti rakennellaan ja tehdään töitä. (H4)

Seuraavissa otteissa nähdään sukupuolineutraali diskurssi, kun puhutaan ryhmästä tai ohjatusta toiminnasta:

Meillä on niin ku täällä täs meidän päiväkodis on tällä hetkellä kaks ryhmää ja tota on alle kolmevuotiaiden ryhmä ja ja yli kolmevuotiaiden, kolme- ja viisvuotiaita on omas ryhmäs. (H1)

Siinähan on tosi paljo sitä liikuntaa, kolme tuntia päiväs, et meillähan on aina ollu tosi paljo liikuntaa, ei oo tarvinnu paljo lisätä. (H1)

No yleensä ne päiväkodeissa on että ikä et saman ikäset on samassa ryhmässä et ne vähä pakostaki sitte nii mutta tuota nii sekä että niitä on (...) pienryhmän kans ne on aika tiiviisti. (H2)

Sukupuolineutraalin diskurssin tunnistaa siitä, ettei sukupuolta mainita puheessa. Esimerkiksi nostetuissa otteissa ei nosteta sukupuolta mitenkään esille. Kyseiset otteet on esitetty myös passiivimuodossa, joka liittyy havaintoni mukaan sukupuolineutraaliin puhetapaan. Sukupuoli jää monesti toissijaiseksi, eikä sitä mainita juuri ollenkaan passiivimuodossa olevassa puheessa. Nostetuissa otteissa käsitellyissä asioissa ei toki sukupuoli ole keskeistäkään.

6.1.2 Sukupuolittaminen puheessa

Sukupuolittuneessa puheessa sukupuoli saa erityisen merkityksen, vaikka sukupuoli ei olisi mitenkään keskeinen kyseisessä asiassa. Esimerkiksi leikkiä saatettiin samassa haastattelussa kuvata neutraalisti ja sukupuolittuneesti. Mielenkiintoisia olivat kohdat, joissa pyrittiin korostamaan leikin neutraaliutta, mutta kuitenkin kategorisoitiin ”tyttöjen leikkeihin” ja ”poikien leikkeihin”. Tällainen ristiriitaisuus on seuraavassa otteessa:

mun mielestä niin ku tytöt saa leikkiä poikien leikkejä ja pojat saa leikkiä tyttöjen leikkejä siis ilman muuta eikä siinä oo niin ku yhtää mitää et jos poika päättää leikkiä nukeilla nii se saa leikkiä nukeilla tai täällä päättää joku leikkiä vaikka lääkäriä tyttöjen kans nii ilman muuta. (H1)

Edellä esitetystä aineistositaatista voi huomata, että haastateltava pyrkii korostamaan sitä, että leikki on neutraalia ja jokainen lapsi sukupuolestaan huolimatta voi

leikkiä haluamaansa leikkiä, mutta leikki ilmaistaan kuitenkin sukupuolittuneisesti ”poikien leikkinä” ja ”tyttöjen leikkinä”. Tämä saattaa johtua siitä, että sukupuolittuneet käytännöt ja puhutavat ovat melko syvällä omassa toiminnassa, eli ne on omaksuttu omasta lapsuudesta toisten aikuisten puheesta. Näistä sukupuolittuneisuuksista on todella hankalaa päästä eroon.

Haastatteluista nousi myös esiin, että väreihin liitettiin monesti tietty sukupuoli. Varsinkin tummat värit koettiin poikien väreinä ja kirkkaat värit tyttöjen väreinä. Yhdessä haastattelussa puhetta korjattiin saman tien. Ensin haastateltava oli sanomassa, että lapset valitsevat enemmän sukupuolityypillisiä värejä, mutta korjasi puhettaan lisäämällä siihen ”niin sanottuja”:

(...) toisille pojillehan on on isommille varsinki ne jotka lähtee eskariin ihan siinä eskariin ollaan lähössä nii ne välttämättä toiset niin niin on on enemmän enemmän sellasia poi- niin sanottuja poikien värisiä sininen, vihreä ja musta että. (H1)

”Niin sanottuja” -sanojen lisääminen saattaa liittyä siihen, että haastateltava tiesi tutkimuksen aiheen ja halusi puheessaan tuoda esille omaa sukupuolisensitiivisyytensä.

oon aikuisena ihmisenä tavannu nii ei paljo miehekkäämpää olemusta niin niin harvemmin tapaa et ei niin ku mitenkää käyny vaikka kokeiltiin vähä prinsessa leikkejä ja aina halus tulla vaaleenpunaisissa sukka-housuissa hoitoon ja (nauraa) näin. (H2)

Edellisessä otteessa haastateltava yrittää kuvata leikin neutraalia luonnetta, mutta silti puheessa tulee esiin se, etteivät prinsessaleikit tai vaaleanpunaiset sukka-housut ole tavanomaisia pojilla. Katkelmista nousee myös esiin, että sukupuolta nähdään tuotettavan erivärisillä ja erilaisilla vaatteilla.

Myös luonteenpiirteet sukupuolitetaan helposti. Tyttöihin yhdistetään ”kyyläys” ja keskenään juoruilu ja poikiin yhdistetään helposti rajuus ja riehuminen. Seuraavissa otteissa tämä nousee esiin:

Tytöis on paljo sellasta enemmän et ne kyylää ja kattoo nii nii et onks toi ny ookoo tai sitte ne keskustelee keskenänsä niin ku akat isompana (nauraa) (...) ja sit kihittää keskenään. (H2)

Mun mielestä pojat rupeaa vahvemmin tekemään sellasta niin ku sitä niin kovaa ääntelyleikkiä ja ärhentelyä ja maskuliinisuutta ja voimaa ja tällasta. (H2)

Pojilla on kuitenkin semmonen voimannäyttö ja haastaminen niin se tulee justiin noissa peleissä että me pojat näytetään tyyliin että niillä on se tarve siellä. (H3)

Enemmän pojathan leikkii niin ku enemmänki autoleikkiä legoleikkiä (...) vauhdikkaampia leikkejä ja sit tytöt enemmänki leikkii tommosta kotileikkiä, lääkärileikkiä ja sit nukeille barbeilla. (H1)

Pojat elää enemmän siinä tietokone täs tota sähköses tai mikä tämä on(...) niin ku täs tietokonemaailmas ja täs leffamaailmas. (H1)

Sit koulumaailmasta tulee niiltä veljiltä ne tulee sinne suoraan sinne leikkiin. Et on semmosta rajua rajua semmosta (...) Ei välttämättä halua satuttaa ketää, mut se leikki voi olla rajua. (H3)

Luonteenpiirteiden sukupuolittamisen huomaa otteissa siten, että lapsiin yhdistetään sukupuolen perusteella jokin tietty ominaisuus, joka laajennetaan koskemaan kaikkia kyseiseen sukupuoleen kuuluvia. Esimerkiksi poikiin yhdistettiin piirre, että he elävät enemmän tietokone- ja elokuvamaailmassa. Poikiin liitettyjä piirteitä esiintyi muutenkin haastatteluissa enemmän kuin tyttöihin liitettyjä ominaisuuksia, mikä tulee esiin myös otteissa.

6.1.3 Seksualisointi

Seksualisoinnilla tarkoitan sitä, että sukupuoli yhdistetään seksuaalisuuteen suoraan tai välillisesti, vaikka esimerkiksi Cacciatore (2007, 95) painottaa, ettei sukupuolesta tulisi tehdä koskaan kysymystä seksistä tai seksuaalisuudesta. Butlerkin (2006, 41, 51, 55) teorioi, että biologinen sukupuoli, sosiaalinen sukupuoli ja seksuaalisuus ovat toisistaan täysin riippumattomia asioita. Seksualisointia voidaan huomata esimerkiksi seuraavissa otteissa:

Aluksi ehkä on vaikeaa, niin ku mä sanoin, mulla on vanhanaikanen ajattelutapa, nii mullon vaikeaa hirveen vaikeaa helposti hyväksyä aluksi

asiaa että jos on on tota naisparit ja miesparit nii mun on vaikee hyväksyä aluksi. (H1)

Kysyttäessä vaikuttaako ympäröivä yhteiskunta sukupuoliroolien omaksumiseen lapsuudessa, vastauksessa näkyy seksuaalisointia:

sanoosin että koska eneneväs määrin on tyttö- ja poika- tyttöpareja ja poikapareja täs Suomeski niin tota niin mä väitän että ei ohjaa, koska se on yleistyny, nii sillonhan sitä ei ohjaa kukaa. (H1)

Puhuttaessa vanhempien eroista ja uuden kumppanin tulosta perheeseen, keskustelu kääntyy helposti vanhempien seksuaalisuuteen:

Mä en tiedä sitten miten siellä korostuu tai yhdellä lailla siäki korostuu et tulee uudet kaverit ja tuleeko sinne sitte tosiaan mies sinne mut näis tapauksis mitä mä tiän on tullu aina toista sukupuolta oleva henkilö mut mut tiedän myös niitä joilla joilla on tullu niin ku samaa sukupuolta oleva henkilö. (H3)

Seksuaalisuus ja sukupuoli nähdään yhteenkietoutuneina asioina, ja koetaan, että toinen määrittelee toistaan, vaikka teorian mukaan tällaista toisesta määrittymistä ei ole. Seksuaalisoinnissa on tulkintani mukaan kyse siitä, että ihminen nähdään lähökohtaisesti seksuaalisena ja sukupuoli nähdään liittyvän seksuaalisuuden toteuttamiseen keskeisesti.

6.1.4 Sukupuoli kokemuksena

Varhaiskasvattajien puheesta nousi esiin myös diskurssi, jossa korostettiin enemmän tai vähemmän sukupuolen kokemuksellisuutta. Puhuttaessa sukupuolen kokemuksellisuudesta nostettiin sen rinnalle kuitenkin monesti myös huomio siitä, että sukupuoli jakaantuu pääsääntöisesti täydellisesti kahteen, eli yleensä ihminen joko on nainen tai mies yksiselitteisesti. Puheessa sukupuolen kokemuksellisuuden diskurssi esiintyy siten, että sukupuolesta puhutaan kokemuksena

(...) no se on (tutkijan kommentti: sukupuoli) mitä sä koet olevas että mutta kyllähän me suurinosa syntyy tytöiksi tai pojiksi että mun mielestä niin saa olla mutta tota niin sitä ei voi kieltää ettei oo olemas sellasia ihmisiä jotka ei oikeasti tiedä tai hakee sitä niin. (H2)

Varhaiskasvattajat siis tiedostavat, ettei sukupuoli ole ainoastaan osa biologiaa, vaan se koostuu myös psyykkisestä ja sosiaalisesta aspektista. Sukupuoli kokemuksena –diskurssin tunnistaa erityisesti siitä, että varhaiskasvattaja puhuu sukupuolesta kokemuksena tai puheesta tulee esiin, ettei sukupuoli rajoitu biologiseen aspektiin. Tällainen puhe tulee esiin esimerkiksi seuraavassa otteessa:

Mä kyl sanoisin et joskus kuudennella luokalla siinä kaks-kolmetoista tai neljätoista vuotiaana nii mä sanoisin että siä vasta ruvetaan hakemaan et ei tää vaikuta mikkää et pojat leikkii tyttöjen vaatteet päällä tuos tai jotaki et ei tää mun mielestä vaikuta. (H4)

Otteessa varhaiskasvattaja sanoo, että lapsi alkaa hakemaan sukupuoltaan 12–14-vuotiaana. Olennaista tässä on sanan ”hakeminen” käyttäminen. Mielestäni siihen sisältyy ajatus siitä, ettei sukupuoli rajoitu biologiaan, vaan sitä täytyy ”hakea” ja tutkia. Tämä puhetapa kertoo myös siitä, että tieto sukupuolesta ja sen ei-binäärisestä ja monimutkaisesta luonteesta on lisääntynyt. Nykyään tiedetään jo melko yleisesti, ettei sukupuoli rajoitu pelkästään biologiseen, vaan siihen vaikuttavat myös ympäröivä yhteiskunta ja henkilön oma kokemus itsestään sukupuolisena olentona.

6.2 Varhaiskasvattajien puheen diskurssit sukupuolisensitiivisyydestä

6.2.1 Varhaiskasvatuksen tehtävä

Sukupuolisensitiivisyydestä nousi kaikissa haastatteluissa esiin, että se on varhaiskasvatuksen ja varhaiskasvattajien keskeinenkin tehtävä. Sukupuolisensitiivisyys yhdistettiin näissä puheenvuoroissa monesti leikkiin ja korostettiin, että varhaiskasvatuksessa tulee kannustaa lapsia erilaisiin leikkeihin. Syiksi leikkimisen ohjaamiseen ja kannustamiseen myös totutusta poikkeavaan nousi monipuolistaminen ja erilaisten roolien ottamisen kehittäminen.

Sukupuolisensitiivisyyttä käsiteltiin tässä kohtaa leikin kautta. On mielestäni merkittävää, etteivät varhaiskasvattajat puhuneet kovinkaan paljoa oman työn reflektoinista tai omien työtapojensa kriittisestä pohdinnasta, vaan sukupuolisensitiivisyys ikään kuin ulkoistettiin varhaiskasvattajista itsestään leikkiin.

Seuraavista otteista voidaan nähdä, miten varhaiskasvattajat arvottavat sukupuolisensitiivisyyden tärkeäksi varhaiskasvatuksen arjessa. Lisäksi otteissa näkyy, miten varhaiskasvattajat yhdistävät sukupuolisensitiivisyyden lasten leikkeihin:

Se on kasvattajan tehtävä seurata ja ohjata leikkiä ja jaetaan välillä sitä niin että me annetaan välillä leikit mihinkä mennään ja jaetaan ne niin ku ryhmiin leikkimään ja se on tosi tärkeätä että kokeillaan erilaisia (...) leikkejä. (H1)

Nimenomaan. Se monipuolisuus (tutkijan kommentti: kannustamalla lapsia sukupuolelleen epätyypillisiin leikkeihin) on meidän heiniä et meidän pitää tarjota heille. (H2)

Kyllä joo varhaiskasvatukses pitää tarjota erilaisia vaihtoehtoja leikeille (.). Ja kyllä me ohjataan lapsia välillä vähä erilaisiinki ja se on keskeistä että osataan ottaa erilaistaki roolia välillä. (H3)

Puheessa sukupuolisensitiivisestä leikistä varhaiskasvattajat saattoivat myös sukupuolittaa leikkiä. Seuraavasta otteesta näkee, että varhaiskasvattaja yhdistää kotileikin ja lääkärileikin tyttöjen leikiksi, vaikka yrittää pyrkiä havainnollistamaan sukupuolisensitiivistä otetta leikinohjauksessa:

Eliikkä myös pojat leikkii kotileikkiä ja leikkii myös niin ku lääkärileikkiä ja muuta. (H1)

6.2.2 Sekoittuminen tai rinnastuminen sukupuolineutraaliin

Seuraavassa otteessa voidaan nähdä, että varhaiskasvattaja kokee sukupuolisensitiivisyyden tärkeänä asiana varhaiskasvatuksessa, mutta korostaa kuitenkin, että sukupuolineutraalius ei ole hyvä. Sukupuolisensitiivisyys rinnastetaan sukupuolineutraaliuteen, joka näkyy siinä, että varhaiskasvattaja sanoo sukupuolisensitiivisyyden olevan sanana parempi kuin sukupuolineutraalius:

Sukupuolisensitiivisyys on niin paljon parempi sana kuin se sukupuolineutraali se aiheuttaa muissa semmosen semmosta närää jotenki. Mutta sensitiivisyys on mun mielestä hyvä sana jotenki koska se juuri niin kuin ammatillisesti ja varhaiskasvattajan näkökulmasta niin sitä me tarvitaan todella paljon, että pystytään tukemaan sitä lasta yksilöllisesti. (H2)

Seuraavastakin otteesta voi huomata, että haastatellulla on tarve lisätä, että sukupuolineutraalius on huono asia. Tämä saattaa johtua vahvasta rinnastumisesta sukupuolisensitiivisyyden ja sukupuolineutraalin välillä, mikä johtaa siihen, että on tarve vetää niiden välille selkeä raja:

(...) sukupuolisensitiivisyys on on tota hyvä asia mut tää höpötys sukupuolineutraaliudesta on tota menny aika paljon yli. (H3)

Toisaalta sukupuolisensitiivisyyteen ei osattu ottaa kantaa. Haastatellun mukaan tämä johtuu siitä, ettei ole miettinyt kovinkaan paljon kyseistä asiaa:

Mä en oikeen osaa sanua (.) Mä en oo oikeestaan miettinyt koko asiaa. (H1)

Tässäkin saattaa toisaalta heijastua keskustelun laadun polarisuus, koska sukupuolisensitiivisyydestä on esitetty julkisuudessa melko voimakkaita mielipiteitä niin puolesta kuin vastaan, etteivät varhaiskasvattajat välttämättä halua tai uskalla sanoa ääneen omaa kantaansa. Varsinkin, kun opinnäytetyöni aihepiiri oli haastateltavien tiedossa, se saattoi luoda osaltaan myös jonkinlaista jännitettä.

6.3 Varhaiskasvattajien puheen diskurssit miehistä ja naisista varhaiskasvatuksen työntekijöinä

Varhaiskasvattajat korostivat puheessaan, että työyhteisölle tekee hyvää, kun siellä on mies ja nainen. Miehet nähtiin työtavaltaan rennompina. Lisäksi varhaiskasvattajien puheessa mieheyteen yhdistettiin yleensä olettautuminen siitä, että miehet ottavat asiat kevyemmin kuin naiset ja esimerkiksi ”hörsköttävät” enemmän lasten kanssa. Tästä voidaan päätellä myös, että naisia pidetään tiukempina, enemmän stressaantuvaisempina ja virallisempina kuin miehiä. Mieheyteen yhdistettiin puheessa myös fyysinen voima, koska nostettiin esiin, että miehiä pyydetään herkemmin kantamaan

erilaisia asioita. Sukupuolittuneisuus näkyy näissä puheissa siis erityisesti oletuksina piirteistä. Puheessa mies- ja naistyöntekijöiden piirteisiin ja työtapoihin tehtiin melko selkeä ero, vaikka todellisuudessa eroa ei tieteellisen tiedon mukaan ole.

Siihen työyhteisöön se mies on hyvä mun mielestä ja ja mies on yleensä tai ottaa rennommin ku nainen se ottaa asiat aiva eri lailla se ei välttämättä stressaa kaikkia asioita ja ottaa asiat aiva eri laillaja mun mielestä meidän työyhteisöstä on ainaki tullu paljo rennompia ku on mies siellä (...) mun omasta mielestä. (H1)

Kyl se näkyy erona ja mun mielestä hyvä että näkyy että niin ja tavallaan siinä tiimissä jossa on molempia töissä niin tota kyl se jollain tapaa... tehtäväkuvat on samanlaisia mut se tavallaan siinä jotenkin kulkee se homma että esimerkiksi se mies on usein lasten tämmönen kuningas aina et se on se paras tyyppi melekeen mutta tuota niin usein on ollu että se mies on kun se tulee siihen tilaan niin se on vähä niin ku pelle siinä et lapset tykkää sen kans hörköttää. (H2)

Ja nämä naispuoliset on sitte niitä äitihahmoja. (H3)

Jos siellä on se mies niin kyllä sille helposti tarjotaan että tuu ny kantamaan joku juttu tai sää varmaan osaat ton homman tai. (H4)

Näistä otteista voi päätellä, että sukupuolittunut puhe ei kohdistu ainoastaan lapsiin, vaan sukupuolittuneet oletukset kohdistuvat myös aikuisiin työntekijöihin. Nämä oletukset heijastuvat myös lapsiin, koska lapset seuraavat aikuisten työntekoa, puhetapoja ja käyttäytymistä.

Mielenkiintoista on myös, että puheessa naispuoliseen työntekijään yhdistettiin äidin rooli, vaikka miestyöntekijöihin ei yhdistetty isän roolia. Tämä puhetapa kertoo ehkä osaltaan myös äitiyden korkeammasta arvostuksesta isyyteen nähden tai ainakin äitiyttä pidetään keskeisempänä kuin isyyttä. Puhetavassa esiintyy viittaus siihen, että lapsi tarvitsee varhaiskasvatuksessa äitihahmoa, jonka roolin naiset sitten ottavat.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa tehdään tutkimustuloksista yhteenvetoa ja tarkastellaan sitä, miten tutkimustulokset onnistuivat vastaamaan tutkimuskysymyksiin. Tutkimuskysymykset olivat:

- Miten sukupuoli ja sukupuolittuneisuus esiintyvät varhaiskasvatuksessa?
- Millaisia käsityksiä varhaiskasvattajilla on sukupuolisensitiivisyydestä?
- Miten varhaiskasvattajat merkityskelistävät sukupuolen?

Varhaiskasvattajat pyrkivät toimimaan sukupuolisensitiivisesti, mutta puheessa saattaa helposti esiintyä sukupuolittamista ja oletuksia. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että sukupuolittuneisuudet ovat melko syvällä ”selkärangassa” ja kasvattajat ovat perineet sukupuolittuneisuudet ja taipumukset olettamiseen sukupuolen perusteella omasta kasvatuksestaan. Leikkejä ei sukupuoliteta kovinkaan vahvasti. Sukupuolittamista ja oletamista esiintyy enemmänkin kun kuvataan lapsen luonnetta. Tällöin puheesta nousee helposti esiin yleistys esimerkiksi siitä, että pojat ovat luonnostaan villimpiä ja aggressiivisempia kuin tytöt.

Alasuutarin (2016, 127—141) tutkimuksessa oli samansuuntaisia tuloksia, vaikka hän tutkikin varhaiskasvattajien ja vanhempien välistä keskustelua varhaiskasvatuskeskusteluissa. Hän huomasi, että puhe oli sukupuolineutraalia silloin, kun kerrottiin yleisesti päiväkodin arjesta tai lapsen päivästä. Omassa tutkimuksessani puhe oli neutraalia sukupuolen osalta, kun kuvattiin päiväkodin arkea tai rutiineja. Alasuutarin tutkimuksesta poiketen tämän opinnäytetyön aineistossa ei mitenkään keskeisesti sukupuolitettu leikkejä. Puhe leikeistä oli keskustelujen alussa hyvin sukupuolineutraalia, mutta keskustelun edetessä puhe leikeistä saattoi saada sukupuolittuneita vivahteita. Tämän selittää mahdollisesti se, että tutkittavat tiesivät tutkimuksen aiheen, joten he yrittivät pitää puheen mahdollisimman sukupuolineutraalina, mutta sukupuolittuneisuudet ja oletukset ovat meissä vahvassa, joten ne tulevat huomaamattakin keskusteluun mukaan.

Lasten luonteenpiirteet oletetaan kuitenkin melko vahvasti sukupuolen mukaan. Samansuuntaisia havaintoja on tehnyt Teräs (2012, 104—107), joka havainnoi päivä-

kodin arkea omassa tutkimuksessaan. Hän huomasi, että tyttöjä keuhuttiin esimerkiksi siitä, että he auttoivat päiväkodin askareissa, heitä keuhuttiin myös kiltteydestä. Poikia keuhuttiin siitä, että he söivät lautasen tyhjäksi ja siivosti. Teräs huomasi myös, että tyttöjen vaatteita keuhuttiin yleensä näteiksi ja poikien vaatteita hirmuisiksi tai vauhdikkaiksi. Poikien vaatteissa keuhuttiin erityisesti esimerkiksi autonkuvia. Kehumisella ohjataan lasta myös tietynlaiseen käytökseen, eli sosiaalistetaan lasta siihen, mikä on hyväksyttävää ja odotettua ja mikä ei. Omassa tutkimuksessani nousi myös esiin varsinkin luonteenpiirteisiin liitetyt oletukset. Poikien odotettiin olevan luontaisesti vauhdikkaampia ja aggressiivisempia kun taas tyttöjen odotettiin viihtyvät paremmin ryhmässä ja heidän odotettiin myös ”juoruilevan” keskenään.

Sukupuolta myös seksualisoitiin. Seksualisoinnilla tarkoitan sitä, että sukupuolen ja seksuaalisuuden välille vedetään suora viiva ja puheessa ne saattavat esiintyä esimerkiksi siten, että ne liittyvät jotenkin kiinteästi toisiinsa. Cacciatoren (2007, 95) mukaan sukupuoli ja seksuaalisuus ovat kuitenkin toisistaan erillään olevia asioita. Sukupuoli ei suoraan vaikuta seksuaalisuuteen, eikä myöskään toisinpäin. Sukupuolen seksualisointi saattaa johtua tiedonpuutteesta tai vahoista käsityksistä. Heteronormatiivisuus on yhä vahvassa ja nähdään toivottavana, että mies ja nainen pariutuvat keskenään. Butlerkin (2006, 41, 51, 55) kuvasi omassa feministisessä teoriassaan, etteivät biologinen sukupuoli, sosiaalinen sukupuoli ja seksuaalisuus ole toistensa syitä, eikä myöskään seurauksia. Sosiaalinen sukupuoli saattaa olla eri kuin biologinen sukupuoli, eikä esimerkiksi biologinen sukupuoli tai sosiaalinen sukupuoli määritä seksuaalista suuntautumista.

Varhaiskasvattajat kokivat sukupuolisensitiivisyyden olevan tärkeää, mutta sitä vertailtiin sukupuolineutraaliuteen. Uskon, että tämä johtuu vilkkaasta julkisesta keskustelusta, jossa sukupuolineutraalius helposti sekoittuu sukupuolisensitiivisyyteen. Aineistosta nousi esiin, että sukupuolisensitiivisyyttä pidettiin yhtenä varhaiskasvatuksen tärkeimmistä tehtävistä, mutta samalla sanottiin, että sukupuolineutraaliutta ei kannateta, vaikka siitä ei haastattelussa kysyttykään.

Varhaiskasvattajat tiesivät, ettei sukupuoli ole ainoastaan biologiaa, vaan sukupuoleen liittyy myös sosiaalinen ja psyykinen aspekti. Erityisesti varhaiskasvattajien puheessa korostui tieto sukupuolen kokemuksellisuudesta, eli sukupuoli on se, mitä henkilö itse kokee olevansa. Sukupuolisensitiivisyys on myös sitä, että hyväksytään

sukupuolen olevan moniulotteinen ja kompleksinen ilmiö (Ylitapio-Mäntylä 2012, 26), johon liittyy sekä biologisia, sosiaalisia ja psyykkisiä tekijöitä. (esim. Pirskanen 2006, 95; Cacciatore 2007, 94).

Sukupuolittaminen näkyi varhaiskasvattajien puheessa eniten silloin, kun puhuttiin miehestä varhaiskasvattajana ja naisesta varhaiskasvattajana. Puheessa nousi esiin, että työtehtävät ovat samat, mutta miehet ja naiset hoitavat tehtävät hieman eri tavalla ja heidän ominaispiirteensä ovat erilaisia. Miehiin yhdistettiin hauskuus ja rentous, ja naisiin yhdistettiin esimerkiksi äitihahmona oleminen. Miehiin ei yhdistetty isähahmona olemista, mikä voi kertoa siitä, että äitiyttä arvostetaan tai pidetään keskeisempänä jonkin verran enemmän kuin isyyttä. Kyse voi olla myös yksinkertaisesti siitä, että miehet ja naiset hoitavat tehtäviään eri tavalla tai erilaisilla otteilla. Mielikuvat miesten ja naisten työtavoista saattavat myös hiukan vääristyä, koska miehiä on niin vähän varhaiskasvatuksessa töissä (Sosiaali- ja terveysalan tilastollinen vuosikirja 2016, 169-170). Nämä stereotyypit ja puhettavat vaikuttavat myös lapseen.

8 POHDINTA

Tässä luvussa pohdin koko opinnäytetyöprosessia ja omia kokemuksiani tästä opinnäyteprosessista. Kokonaisuutena arvioiden olen saanut todella paljon tietoa ja kartuttanut osaamistani tutkimustyössä ja oman alani kehittämisessä. Prosessi on vahvistanut omaa ammatillista kasvuani. Kokonaisuudessaan prosessi on lisännyt erityisesti osaamista tutkimusalueeltani, joka kohdistui sukupuoleen ja sukupuolisen-sitiivisyyteen, mutta esimerkiksi prosessimainen tieteellinen työskentely on vahvistunut. Lisäksi tutkimustyön kautta olen oppinut paljon tutkimusmenetelmistä.

Opinnäytetyöprosessi on ollut omalla tavallaan rankka ja aikaa vievä. Varsinainen opinnäytetyön tekemisen prosessi kesti minulta noin vuoden, johon on mahtunut paljon eteen- ja taaksepäin menemistä. Opinnäytetyön teoriaosuus on muuttunut prosessin aikana muutaman kerran, muutoksia on tullut lähinnä otsikointiin, mutta sisältö on muuttunut jonkin verran myös.

Opinnäytetyön kirjoittaminen ja teorian tietoon tutustuminen on kasvattanut omaa tietoa kyseisestä aiheesta, vaikka aihe ei minulle ennestäänkään ollut vieras. Aiheen teorian tieto auttaa varmasti myös itseäni ammatillisesti tulevaisuudessa ja varsinkin tutkimuksessa esiin nousseista tuloksista on hyötyä siinä, että osaan tarkastella myös omaa toimintaani reflektiivisesti.

Opinnäytetyöprosessini alkoi virallisesti vuoden 2017 keväällä, jolloin tein opinnäytetyösuunnitelman, joka hyväksyttiin. Aloitin teoriaosuuden kirjoittamisen heti, kun suunnitelma hyväksyttiin. Varsinaiset haastattelut toteutin loppuvuodesta 2017 ja alkuvuodesta 2018. Haastattelujen kautta pääsi konkreettisesti kokeilemaan tutkimustyötä ja varsinkin haastattelujen analyysi oli mielenkiintoista, vaikka melko raskasta.

Teemahaastattelurungon tekeminen oli mielestäni helppoa ja se hioutui prosessin aikana muutamaankin otteeseen ja olen tyytyväinen lopputulokseen. Ensimmäinen haastattelu jännitti, mutta sen jälkeen haastattelut menivät paljon luontevammin, kun ensimmäisestä haastattelusta sai varmuutta omaan tekemiseensä. Valitsin analyysimenetelmäksi diskurssianalyysin, koska mielestäni se sopi parhaiten tut-

kimukseni laatuun. Diskurssianalyysi oli melko aikaa vievää ja välillä turhauttavaakin, mutta hyvin mielenkiintoista. Diskurssianalyysissä menttiin välillä eteenpäin ja välillä taaksepäin.

Tämän opinnäytetyön tuloksia voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksessa siten, että toimintaa kyetään arvioimaan yhä enemmän reflektiivisesti ja huomaamaan mahdollisia sukupuolittuneisuuksia, jotka voivat olla puheessa piilossa. Nämä puhettavat vaikuttavat lapseen ja sosiaalistavat lasta tietynlaiseen käyttäytymiseen.

Laadullisten tutkimusten tarkoituksena ei ole tehdä yleistyksiä. Tutkimukseni otos oli melko pieni, mutta toisaalta laadullisessa tutkimuksessa tai diskurssianalyysissä ei suurta otosta tarvitakaan. Sain aineistosta sen, mitä tarvitsin. Koen, että opinnäytetyöni on vastannut niihin tavoitteisiin ja tutkimuskysymyksiin, jotka alussa sille asetin.

Tutkimukseni otettiin hyvin vastaan ja olen kuullut palautetta, että kyseisenlaisia tutkimuksia tarvitaan, varsinkin varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden muututtua velvoittaviksi ja niissä korostuvan sukupuolisensitiivisyyden takia. Koen, että opinnäytetyöni avaa uusia näkökulmia reflektiivisyydelle varhaiskasvattajien työssä.

Aihetta on mielestäni tarpeellista tutkia vielä laajemminkin. Tieto esimerkiksi sukupuolen moninaisuudesta ja ei-binäärisyydestä lisääntyy koko ajan, ja samalla kasvavat vaatimukset päivittää varhaiskasvatuksen opetus- ja ajattelutapoja sekä suhtautumista sukupuoleen. Alasuutari (2016, 126) on todennut, että sukupuolen tutkimista varhaiskasvatuksessa on ollut hyvin vähän, vaikka opetuksen ja kasvatuksen aloilla sitä onkin tutkittu. Varhaiskasvatuksessa luodaan pohjaa koko lapsen myöhemmälle kehitykselle, joten on mielestäni tähdellistä, että aihetta tutkitaan enemmänkin. Jatkotutkimusaiheita voisi olla esimerkiksi päiväkodin arjen havainnointiin keskittyvä tutkimus sukupuolesta tai lasten sukupuoleen liittyvien mielipiteiden ja ajatusten tutkiminen.

Sosionomin (AMK) osaamista voidaan tarkastella sosionomi (AMK) kompetenssien kautta. Kompetenssit ovat asiakastyön osaaminen, sosiaalialan palvelujärjestelmäosaaminen, sosiaalialan eettinen osaaminen, kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen, tutkimuksellinen kehittämis- ja innovaatio-osaaminen sekä työyhteisö-,

johtamis- ja yrittäjyysosaaminen (Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetenssit, [Viitattu 20.3.2018]). Olen saanut tarpeeksi tietoa ja osaamiseni on kehittynyt kaikkien kompetenssien alueilla opiskeluni aikana. Kompetensseista, sosionomin osaamisesta ja opiskelusta on ollut myös paljon hyötyä opinnäytetyöprosessin aikana.

LÄHTEET

- Alasuutari, M. 2016. Tytön ja pojan varhaiskasvatus. Teoksessa: M. Husso & R. Heiskala. (toim.). Sukupuolikysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus oy, 122—141.
- Aarnipuu, T. 2008. Trans: Sukupuolen muunnelmia. Helsinki: Like.
- Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Butler, J. 2008. Hankala sukupuoli: Feminismin ja identiteetin kumous. Suomentajat Tuija pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus Kirja.
- Cacciatore, R. 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin: Eväitä tyttöinä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään. Helsinki: WSOY.
- Dewan, A. & Kumar, R. 2017. Mental health of transgenders. *Indian Journal of Health and Well-being* 8 (8), 856—860.
- Helkama, K., Myllyniemi, R., Liebkind, K., Ruusuvuori, J., Lönnqvist, J-E., Hankonen, N., Mähönen, T. A., Jasinskaja-Lahti, I. & Lipponen, J. 2015. Johdatus sosiaalipsykologiaan. 10. uud. p. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hollander, J. A., Renfrow, D. G. & Howard, J. A. 2011. *Gender Situations, Gender Selves: A Gender Lens on Social Psychology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishing Group.
- Jackson, J. 1982. *Real men*. Albumissa *Night and day*. New York City: Rock studio.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. *Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- Kananen, J. 2015. *Opinnäytetyön kirjoittajan opas: Näin kirjoitan opinnäytetyön tai pro gradun alusta loppuun*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kronqvist, E-L. & Pulkkinen, M-L. 2007. *Kehityopsykologia: Matkalla muutokseen*. Helsinki: WSOY.
- Kuula, A. 2011. *Tutkimusetiikka: Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

L 8.8.1986/609. Laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta.

L 11.6.1999/731. Perustuslaki.

L 19.1.1973/36. Varhaiskasvatustilaki.

Lapsen oikeudet. Ei päiväystä. Lapsen oikeuksien sopimus. [Verkkosivusto]. Lapsen oikeuksien viestinnän yhteistyöverkosto. [Viitattu 16.1.2018]. Saatavana: <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/>

Luomanen, J. & Nikander, P. 2017. Haastattelun kohderyhmät: Haavoittuvat haastateltavat? Teoksessa: M. Hyvärinen, P. Nikander, J. Ruusuvuori (Toim.). Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.

Mappes, J. & Hurme, M. 29.3.2013. Ihmisen sukupuoli on tulkinnanvarainen asia. [Verkkolehtiartikkeli]. Helsingin Sanomat. [Viitattu 5.7.2017]. Saatavana HS Arkisto -tietokannasta. Vaatii käyttöoikeuden.

Naiset ja miehet Suomessa. 2016. [Verkkajulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. [Viitattu 24.1.2018]. Saatavana: http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisu-luettelo/yyti_namisu_201600_2016_16132_net.pdf

Nousiainen, A. 2.1.2016. Ei tyttö eikä poika – Moni suomalainen syntyy ilman sukupuolta. [Verkkolehtiartikkeli]. Helsingin Sanomat. [Viitattu 6.7.2017]. Saatavana: <http://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000002876933.html>

Nurmi, T., Rekiaro, I. & Rekiaro, P. 2009. Uusi suomen kielen sivistyssanakirja. Jyväskylä: Gummerus.

Nurmi, J-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2014. Ihmisen psykologinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.

Pirskanen, H. 2006. Ruumiillistuvat sukupuoli-identiteetit pelissä. Teoksessa: P. Rautio, M. Saastamoinen. Minuus ja identiteetti: sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Tampere university Press.

Ranta, J. & Kuula-Luumi, A. 2017. Haastattelun käytännöt: Haastattelun keruun ja käsittelyn ABC. Teoksessa: M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.). Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.

Rossi, L-M. 2015. Muuttuva sukupuoli: seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikka. Helsinki: Gaudeamus.

- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. 2017. Haastattelun käytännöt: Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa: M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.). Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- Seksuaalinen väkivalta. Ei päiväystä. [Verkkosivu]. Helsinki: Väestöliitto. [Viitattu 7.3.2018]. Saatavana: http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhdeesta/parisuhdevakivalta/seksuaalinen-vakivalta/
- Sosiaali- ja terveysalan tilastollinen vuosikirja 2016. 2017. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). [Viitattu 25.1.2018]. Saatavana: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131969/URN_ISBN_978-952-302-784-8.pdf?sequence=1
- Sukupuolittietoinen opetus ja ohjaus – mitä se on? Ei päiväystä. [Verkkosivu]. Helsinki: Opetushallitus. [Viitattu 14.7.2017]. Saatavana: http://www.oph.fi/saadokset_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/toiminnallinen_tasa_arvosuunnittelu_oppilaitoksissa/sukupuolittietoinen_opetus
- Lindon, J. 2006. Equality in early childhood: Linking theory and practice. Abingdon: Hodder Education
- Sinkkonen, J. 2012. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetenssit. 29.4.2016. [Verkkojulkaisu]. Tampere: Tampereen ammattikorkeakoulu. [Viitattu 20.3.2018]. Saatavana: http://www.tamk.fi/documents/10181/809882/SOAMK+KOMPETENS-SIT_2016.pdf/a42b7145-638f-4779-84da-e38671ab405a
- Taylor, S. 2013. What is discourse analysis? London: Bloomsbury Academic.
- Tasa-arvoinen varhaiskasvatus. Ei päiväystä. Sukupuolella on väliä. [Verkkosivu]. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Viitattu 6.7.2017]. Saatavana: <http://www.tasa-arvoinevarhaiskasvatus.fi/mina-ja-kulttuuri/sukupuolella-on-valia/>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 24.3.2017. Sukupuoli. [Verkkosivu]. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). [Viitattu 5.7.2017]. Saatavana: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 29.12.2016. Varhaiskasvatus 2015. [Verkkosivu]. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). [Viitattu 6.7.2017]. Saatavana: <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosiaalipalvelut/lasten-paivahoito>

- Teräs, T. 2012. Kasvattajan puhe sukupuoliittavana käytäntönä. Teoksessa: O. Ylitapio-Mäntylä (toim.) Villit ja kiltit: Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 104.
- Transtukipiste. Ei päiväystä. Intersukupuolisuus. [Verkkosivusto]. Helsinki: Transtukipiste. [Viitattu 8.7.2017]. Saatavana: <http://transtukipiste.fi/intersukupuolisuus/>
- Transtukipiste. Ei päiväystä. Muunsukupuolisuus. [Verkkosivusto]. Helsinki: Transtukipiste. [Viitattu 18.1.2018]. Saatavana: <http://transtukipiste.fi/muunsukupuolisuus/>
- Transtukipiste. Ei päiväystä. Transsukupuolisuus. [Verkkosivusto]. Helsinki: Transtukipiste. [Viitattu 10.7.2017]. Saatavana: <http://transtukipiste.fi/transsukupuolisuus/>
- Trasek. Ei päiväystä. Transsukupuolisuus. [Verkkosivu]. Helsinki: Trasek ry. [Viitattu 14.7.2017]. Saatavana: <http://trasek.fi/perustietoa/transsukupuolisuus/>
- Trasek. Ei päiväystä. Käsitteitä. [Verkkosivu]. Helsinki: Trasek ry. [Viitattu 15.11.2017]. Saatavana: <http://trasek.fi/perustietoa/kasitteita/>
- Tripodi, V. 2014. Sukupuolen filosofia. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). Ei päiväystä. Hyvä tieteellinen käytäntö. [Verkkosivu]. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. [Viitattu 22.12.2017]. Saatavana: <http://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanto>
- Tutkimusetiikka. 11.1.2018. [Verkkosivu]. Helsinki: Helsingin yliopisto. [Viitattu 13.1.2017]. Saatavana: <https://www.helsinki.fi/fi/tutkimus/tutkimusymparisto/tutkimuseiikka>
- Unicef. Ei päiväystä. Yleissopimus lapsen oikeuksista. [Verkkosivu]. Helsinki: Suomen Unicef ry. [Viitattu 18.1.2018]. Saatavana: <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2016. [Verkkosivusto]. Helsinki: Opetushallitus. [Viitattu 30.8.2017]. Saatavana: http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf
- Venhola, M. 2.5.2001. Intersukupuolisuus. [Verkkosivusto]. Oulu: Mika Venhola. [Viitattu 8.7.2017]. Saatavana: http://whm13.louhi.net/~transtuk/wp-content/uploads/2013/08/Artikkeli_is_Venhola2001.pdf

- Väestöliitto. Päiväämätön. Syntyneiden määrä. [Verkkosivu]. Helsinki: Väestöliitto. [Viitattu 6.7.2017]. Saatavana: http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja/syntyvyys/syntyneiden-maara/
- Yle Tiede. 26.10.2016. Montako sukupuolta on?. [Verkkolehtiartikkeli]. Helsinki: Yle. [Viitattu 5.7.2017]. Saatavana: <https://yle.fi/aihe/yleisradio/yhteystiedot>
- Yle Uutiset. 20.4.2012. Intersukupuolisuus on harvinainen ilmiö. [Verkkolehtiartikkeli]. Helsinki: Yle. [Viitattu 8.7.2017]. Saatavana: <https://yle.fi/uutiset/3-5878555>
- Ylitapio-Mäntylä, O. 2009. Lastentarhanopettajien jaettuja muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Ylitapio-Mäntylä, O. 2011. Kasvatuksen sukupuolistavia käytäntöjä päiväkodissa. Teoksessa: E. Hurjala & L. Turha (toim.) 2011. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 274—286.
- Ylitapio-Mäntylä, O. 2012. Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: O. Ylitapio-Mäntylä (toim.) Villit ja kiltit: Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 25.

LIITTEET

Liite 1. Sähköposti haastateltaville

Liite 2. Haastattelurunko

Liite 3. Tutkimushaastattelusopimus

Liite 1.

Hei,

olet osoittanut kiinnostusta opinnäytetyönäni tekemääni tutkimusta kohtaan.

Opinnäytetyöni työnimi on Sukupuoli varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyössäni tutkin varhaiskasvattajien puhetapoja sukupuolesta ja sukupuolisensitiivisyydestä. Myös varhaiskasvatuksen valmiuksia kohdata sukupuolen moninaisuutta tarkastelen ja yksi teemoista. Opinnäytetyön ajankohtaisuus linkittyy uuteen velvoittavaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, jossa myös korostetaan sukupuolisensitiivistä otetta.

Toteutan haastattelun teemahaastattelulla. Minulla ei ole valmiita kysymyksiä, vaan keskustellaan muutamasta eri teemasta. Äänitän haastattelun, mutta varmistan, ettei nimi ja työpaikka tule haastattelusta ilmi. Haastattelu-aikaa on myös hankala arvioida, koska valmiita kysymyksiä ei ole. Sanoisin, että haastatteluun kuluu vähintään puolituntia ja korkeintaan puolitoistatuntia aikaa.

Haastatteluteemat ovat (pienet muutokset saattavat olla mahdollisia):

1. Sukupuoli ja sukupuolen moninaisuus
2. Sukupuoltaan epätyypillisesti ilmaisevat lapset, transsukupuolisuus, intersukupuolisuus, sukupuolettomuus, varhaiskasvatuksen valmiudet ja osaaminen
3. Sukupuoliroolit ja sukupuolittunut varhaiskasvatus
4. Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa
5. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 ja varhaiskasvatusta määrittävät lait ja asetukset

Jos haastattelusta tai opinnäytetyöstäni on kysyttävää, vastaan niihin mielelläni. Minulle voi lähettää sähköpostia tähän osoitteeseen tai soittaa numeroon [REDACTED]

Yhteistyöterveisin

Mico Ylimäki
Sosionomi-lastentarhanopettajaopiskelija

Liite 2. Haastattelurunko

Taustatiedot

- Ikä
- Ammatti
- Koulutustausta

Miten sukupuoli näkyy varhaiskasvatuksessa

- Leikkivätkö lapset mielellään sukupuolelleen tyypillisiä leikkejä (tytöt keittiöleikkejä, pojat sotaleikkejä)?
 - o Jos kyllä, millaisia leikkejä tyypillisesti?
 - o Vaikuttaako kotikasvatus siihen, millaisia leikkejä leikitään? Miten?
- Miten lapset puhuvat sukupuolesta?
- Miten sukupuoli vaikuttaa käyttäytymiseen? Varhaiskasvatuksen rakenteet?

Miten suhtaudutaan epätyypillisesti sukupuoltaan ilmaiseviin lapsiin

- Onko sukupuoltaan epätyypillisiä lapsia tällä hetkellä päiväkodissanne tai onko ollut?
 - o Miten heihin on suhtauduttu päiväkodissa? Miten vanhemmat ovat suhtautuneet? Miten muut lapset? Miten se on näkynyt
- Miten epätyypillisuus on näkynyt (leikit, käyttäytyminen)?

Miten varhaiskasvattaja näkee sukupuolen?

- Mikä on sukupuoli?
- Miten kasvattaja kokee oman sukupuoliroolinsa (onko ”perinteinen mies tai nainen”)?
- Vaikuttaako kasvattajan sukupuoli kasvatukseen? Miten?
- Miten sukupuoli-identiteetti kehittyy lapselle? Milloin/miten lapsi huomaa oman sukupuolisuutensa?
 - o Tuleeko se päivähoitossa esiin?

Liite 3. Tutkimushaastattelusopimus

TUTKIMUSHAASTATTELUSOPIMUS

Tämä sopimus allekirjoitetaan ennen tutkimushaastattelua haastatteluaineiston käyttötarkoituksen ja luottamuksellisuuden varmistamiseksi sekä haastateltavan oikeuksien takaamiseksi.

Tällä sopimuksella vahvistetaan, että tutkimushaastattelua käytetään tutkimusaineistona sosionomi (AMK) tutkintoon sisältyvässä opinnäytetyössä. Opinnäytetyö laaditaan osana sosiaalialan opintoja Seinäjoen ammattikorkeakoulun Sosiaali- ja terveystieteiden yksikössä. Opinnäytetyössä tutkitaan varhaiskasvatustajien näkemystä sukupuolesta, varhaiskasvatustajien sukupuolittuneisuutta ja varhaiskasvatustajien suhtautumista sukupuolisensitiivisyyteen. Opinnäytetyön ohjaajana toimii yliopettaja Tiina Tiilikka (p. 040 830 0495)

Tutkimushaastattelu tallennetaan ja sen sisältöä käytetään ainoastaan tutkimustarkoitukseen ja ainoastaan tässä opinnäytetyössä. Tutkimustulokset raportoidaan yleisellä tasolla. Opinnäytetyössä voidaan kuitenkin käyttää suoria lainauksia haastattelusta, mutta niin, ettei haastateltava tai hänen edustamansa organisaatiota voida tunnistaa. Tutkimuksen valmistuttua haastatteluäänitteet ja haastattelu-tiedostot hävitetään.

Haastateltava osallistuu tutkimukseen vapaaehtoisesti ja hänellä on vielä haastattelun aikana mahdollisuus vetäytyä tutkimuksesta ja kieltää haastattelun käyttö tutkimusaineistona. Haastattelun jälkeen vastuu aineiston käytöstä on tutkijalla.

Tätä sopimusta on tehty kaksi kappaletta, yksi tutkijalle ja yksi haastateltavalle.

Aika

Paikka

Mico Ylimäki

Haastateltavan allekirjoitus
ja nimenselvennös